

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazma hüququnda

NƏSİRLİ ƏDALƏT MƏRİFƏT oğlu

(magistrin soyadı, adı, atasının adı)

İNNOVATİV İQTİSADYYATIN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ VƏ
AZƏRBAYCANDA ONUN TƏTBİQ İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏHLİLİ

(dissertasiya mövzusunun adı)

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı	060509	Kompüter elmləri
İxtisalaşmanın şifri və adı	İİM 020006	İqtisadi fəaliyyətin riyazi və informasiya təminatı
Magistr proqramının rəhbəri:		dos. T.Ə.ƏLİYEVƏ
Elmi rəhbər:		prof. R.A.QULİYEV
Kafedra müdiri:		akad. Ə.M.ABBASOV

BAKİ - 2016

MƏNDƏRƏCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. İQTİSADİYYATIN İNNOVATİV İNKİŞAFININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI	
1.1. İqtisadi inkişafın innovasiya yollarının nəzəri aspektləri	7
1.2. İnnovativ inkişafın idarə olunmasında makroiqtisadi amillər və innovasiya potensialının mahiyyəti, məzmunu və strukturu.....	11
1.3. Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin makroiqtisadi konsepsiyaları və inkişaf mexanizmləri	17
II FƏSİL. İNNOVATİV İNKİŞAFA KEÇİDİN MAKROİQTİSADİ PROBLEMLƏRİNİN TƏHLİLİ	
2.1. Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri.....	23
2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı və modernləşdirilməsi...	28
2.3. Azərbaycanın regionlarında iqtisadiyyatın dayanıqlı və innovativ inkişafının makroiqtisadi mexanizmləri	40
III FƏSİL. MAKROİQTİSADİ PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI VƏ İNNOVATİV İNKİŞAFIN MÜKƏMMƏLLƏŞDİRİLMƏSİ	
3.1. İnnovativ inkişaf və iqtisadi artımın perspektivləri	44
3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolunun istiqamətləri	46
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	76
İSTİFADƏ OLUNMUŞ DƏBİYYAT SİYAHISI	78
ANNOTASIYA	82

G R

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanda aparılan islahatlar, düşünülmüş siyasət ölkəmizin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş, möhtərəm Cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən müasir qlobal çağırışlar əsasında zəngiləşdirilərək, uğurla davam etdirilən milli inkişaf strategiyası ölkəmizin və xalqımızın gələcəyinə böyük nikbinliklə baxmağa imkan verir.

Son on il ərzində Azərbaycan dünyada ən sürətli templərlə inkişaf edən dövlət kimi tanınır. Bunun başlıca səbəbi elmi əsaslara söykənən iqtisadi islahatların siyasi islahatlarla tamamlanması və uzlaşdırılmasıdır. Azərbaycanın bu təcrübəsi dünyada maraqla qarşılanır və öyrənilir.

Dövlətimizin başçısının qarşıya qoyduğu ən mühüm vəzifələr sırasında sosial-iqtisadi inkişafın innovativ və kreativ vasitələrlə sürətləndirilməsi mühüm yer tutur. İnnovasiya proseslərinin intensivliyinin artması hazırda qlobal iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərin mühüm istiqamətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in artımının 75-90 faizi, MDB ölkələrində isə 10 faizi innovasiya sektoru hesabına təmin olunur. Mövcud qiymətləndirmələrə əsasən, MDB ölkələri innovasiya sahəsindəki gerilik nəticəsində ildə orta hesabla 1214 milyard dollar vəsait itirir. Əgər ölkə yeni dünya bazarlarına çıxışı planlaşdırırsa, onda məhz innovativ iqtisadi artım ona belə imkanı təmin edə bilər, çünki innovasiyalar yeni malların yaradılmasını təklif edir, bu halda sərt rəqabətlə artıq mövcud olan bazarlarda möhkəmlənməyə çalışmaqdan daha məqsədəuyğundur. Milli müəssisələrin və iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılması məqsədi ilə ölkəmizin istehsal və innovasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində başqa aparıcı ölkələrdən geriliyini minimuma endirmək əsas hədəflərdən biridir. Bununla əlaqədar olaraq innovasiya fəaliyyətinin inkişafının stimullaşdırılmasına yönəldilmiş müxtəlif tədbirlər işlənməli və tətbiq edilməlidir.

İnnovasiya mühiti üçün əlverişli şəraitin yaradılması prosesi olduqca mürəkkəb və resurs həcmlidir və burada “yaradıcı” rol dövlətə məxsusdur. İqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində innovasiyaların, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yanaşı, iqtisadi münasibətlərin etibarlılığı və sabitliyini təmin edən, cəmiyyətin praktik olaraq əhəmiyyətli məsələlərinin ən effektiv həllinə imkan yaradan hüquqi vasitələr də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan tədqiq olunmuş mövzu öz aktuallığı ilə seçilir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri innovativ inkişafa keçidin makroiqtisadi problemlərinin həlli üçün metodik və praktik tövsiyələrin hazırlanması çərçivəsində nəzəri müddəaların aktualaşdırılması və inkişafıdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün dissertasiya tədqiqatının geşində aşağıdakı məsələlər qoyulmuşdur:

- İqtisadiyyatın innovativ inkişafının konseptual nəzəri yanaşmalarını tədqiq etmək;
- iqtisadi inkişafın innovativ yollarının əmələ gəlməsi səbəblərinin təhlili;
- innovativ inkişafın idarə olunmasının makroiqtisadi metod və meyarlarını, innovativ potensialın mahiyyətini, məzmun və strukturunu müəyyən etmək;
- Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin inkişaf mexanizmlərinin və makroiqtisadi konsepsiyalarının qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı və modernləşdirilməsinin təhlili;
- Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yollarının istiqamətlərinin təhlili.

Tədqiqat obyektı Azərbaycanın innovativ inkişafa keçidlə bağlı makroiqtisadi problemləridir.

Tədqiqat predmeti innovativ inkişafa keçidlə əlaqədar makroiqtisadi problemlərin praktiki və nəzəri həll metodlarının məcmusudur. Tədqiqatın metodoloji əsas qanunlar, fərmanlar və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Hökumətinin, Azərbaycanın Milli bankının normativ-hüquqi aktları və eləcə də, bazar

infrastrukturunun institutlarının fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və bazar iqtisadiyyatının fəaliyyəti sahəsində milli və beynəlxalq miqyasda alimlərin nəzəri və praktik tədqiqatlarıdır. Tədqiqatda aşağıdakı metodlardan istifadə olunmuşdur: ekspert, dispersion, deduktiv, statistik, ekvivalent münasibət verilənlərinin qruplaşması, risklərin nominal və limit qiymətlərinin təyini, faktor və sistemli analiz.

Tədqiqatın informasiya bazasını Statistika komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye, Vergi və Maliyyə Nazirliklərinin materialları, milli və xarici mətbuatda nəşr olunmuş elmi əsərlər və eləcə də, İnternet şəbəkəsi üzərindən innovasiya fəaliyyəti üzrə əldə olunmuş informasiya təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi innovativ inkişafa keçidlə əlaqədar makroiqtisadi problemlərin müasir həll sistemlərinin qurulmasından və əsaslandırılmasından ibarətdir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliklərinə aiddir:

- iqtisadiyyatın innovativ inkişafına keçidin nəzəri əsasları müəyyən edilmişdir;
- iqtisadiyyatın innovativ inkişafına yanaşmaların işlənilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır;
- innovativ inkişafın makroiqtisadi amillərinin idarəetmə metodları və meyarları, innovativ potensialın mahiyyəti, məzmunu və strukturu təyin edilmişdir;
- Azərbaycanda innovativ fəaliyyətin inkişaf mexanizmləri və makroiqtisadi konsepsiyaları qiymətləndirilmişdir;
- Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı və modernləşdirilməsi, innovativ inkişaf yolunun istiqamətləri təhlil edilmişdir;
- Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının inkişafını sürətləndirən amillərin təsiri təhlil edilmiş və innovativ inkişaf üçün gələcək perspektivdə nəticə və təkliflər formalaşdırılmışdır.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, irəli sürülən təklif və nəticələr Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının daha da inkişaf etdirilməsində

yeni innovasiyaların tətbiq sahələrinin genişləndirilməsində, innovasiya sisteminin tamlığına təminat yaradan innovasiya infrastrukturunu obyektlərinin optimal yerləşməsində istifadə edilə bilər.

İşin strukturu və həcmi mündəricat, giriş, üç fəsil, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı, nəticə və təkliflərdən, rus və ingilis dillərində annotasiyadan ibarətdir. Girişdə dissertasiya işinin aktuallığı əsaslandırılmış və əsas tədqiqat istiqamətləri müəyyənləşdirilməklə tədqiqatın istiqamətləri təyin edilmişdir.

Magistr dissertasiya işinin birinci fəslində iqtisadiyyatın innovativ inkişafının nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiqinə həsr edilmişdir. Bu fəsildə iqtisadi inkişafın innovasiya yollarının nəzəri aspektləri, iqtisadi inkişafın idarə olunmasında makroiqtisadi amillər təhlil edilmiş və innovasiya potensialının mahiyyəti, məzmunu və strukturu öyrənilmişdir.

Magistr dissertasiya işinin ikinci fəslində innovativ inkişafa keçidin makroiqtisadi problemlərinin təhlili ilə bağlı məsələlərə baxılmışdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri haqqında məlumat verilmiş, Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı və modernləşdirilməsi problemləri tədqiq olunmuş və Azərbaycanın regionlarında iqtisadiyyatın dayanıqlı və innovativ inkişafının makroiqtisadi mexanizmləri təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslində isə makroiqtisadi problemlərin həlli yolları və innovativ inkişafın mükəmməlləşdirilməsi istiqamətində araşdırmalar öz əksini tapmışdır. Bu fəsildə innovativ inkişaf və iqtisadi artımın perspektivləri təhlil edilmiş və Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolunun istiqamətləri tədqiq olunmuşdur.

İşin sonunda isə məntiqi yekunu olaraq nəticə və təkliflər və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı və eləcə də iki dildə (rus və ingilis) annotasiya şərh olunmuşdur.

I FƏSİL. İQTİSADİYYATIN İNNOVATİV İNKİŞAFININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İqtisadi inkişafın innovasiya yollarının nəzəri aspektləri

Hal-hazırda Azərbaycanda ümumi daxili məhsulun artımı müşahidə olunur. Lakin iqtisadiyyatın keyfiyyət artımının təmini yalnız innovasiya tərkibini gücləndirən və aktivləşdirən xüsusi şərtlər daxilində mümkündür. Buna görə də respublika qarşısında yalnız xammal sahələrinin və onlarda alınan məhsulun ixracı hesabına deyil, həm də elmtutumlu amillərin hesabına iqtisadi artımın keyfiyyətini yüksəltmək, innovasiya tipli iqtisadiyyatı formalaşdırmaq və innovasiyaları inkişafın açar amilinə çevirmək məsələsi durur. İnnovasiyaların yaranma mənbələri elə bir fundamentə əsaslanır ki, bunsuz onların təşkili mümkün deyil və ya çətin olardı.

“İnnovasiya” termini latın dilində “innovato” sözündən olub, yenilənmə və yaxşılaşma deməkdir. Bu termin elmi tədqiqatlarda XIX əsrlərdə meydana gəlib. Bir iqtisadi kateqoriya kimi “innovasiya” terminini ilk dəfə elmə gətirən Avstriya (sonralar Amerika) alimi Jozef Şumpeter olmuşdur. O, 1911-ci ildə nəşr etdirdiyi “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” əsərində ilk dəfə “iqtisadi inkişafda yeni kombinasiyalar” məsələsinə baxmışdır. J.Şumpeter iqtisadi inkişafda innovasiya prosesini şərh etmiş və yeni kombinasiyalar dedikdə, məhz innovasiyanı nəzərdə tutmuşdur. J.Şumpeter, inkişafda aşağıdakı 5 dəyişikliyi müəyyən etmişdir:

- İstehsalda yeni texnikadan, texnoloji proseslərdən, yaxud bazarlardan istifadə edilməsi;
- yeni xüsusiyyətli məhsulun tətbiqi;
- yeni xammaldan istifadə edilməsi;
- istehsalın təşkilinin və onun maddi-texniki təminatının dəyişməsi;
- bazarın yeni təchizat formasının yaranması.

J. Şumpeter isbat etmişdir ki, iqtisadiyyatın mərkəzi fiquru, onun hərəkətverici qüvvəsi yenilikçi - işguzardır. Şumpeterə görə, innovasiya - tətbiq etmək məqsədilə

istehlak-əmtələrinin, istehsal və nəqliyyat vasitələrinin, bazarların və sənayenin təşkili formalarının dəyişdirilməsi və ya yeniləri ilə əvəz olunmasıdır. İnnovasiya fəaliyyətinin nəticəsi yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilatı, texniki, maliyyə-iqtisadi və digər həllər hesab edilir. İstehsalatda elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri məhz innovasiyalar formasında yayılır. İki əsas innovasiya mənbəyi mövcuddur:

- artan tələblər və onların yerinə yetirilməsi üçün məhdud imkanlar arasında əksliklər;
- elmi-intellektual potensial da daxil olmaqla cəmiyyətdə yığılmış ehtiyat potensial.

N.Kondratyevin [1] işində innovasiya fəaliyyətinin çoxfunksiyalı aspektləri tədqiq olunmuş və nəzəri əhəmiyyətdən başqa eyni zamanda mühüm praktiki əhəmiyyəti olan bir sıra nəticələr alınmışdır. N.Kondratyev innovasiya funksiyalarının dövrlərini öyrənmiş və məhsul fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə onların konstruktivliyini təyin etmişdir. N.Kondratyevin tədqiqatlarının elmi nəticələrinin bazasında Avstriya iqtisadçısı öz tədqiqatlarını genişləndirərək innovasiyaların ilkin bazasını və prinsiplərini yaratmışdır. 1939-cu ildə dərc olunmuş “İqtisadi dövrlər” əsərində avstriyalı iqtisadçı innovasiya dövrlərinin əsas anlayışlarına, baza prinsiplərinin təyininə və anlaşılmasına daha çox diqqət yetirmişdir [2]. Müəllif burada rəqabət anlayışına xüsusi yer ayırmışdır, onun fikrincə «yeni məhsulun, yeni texnologiyaların, yeni xammal mənbəyinin, yeni tip təşkilatın ..... açılması ...» [3] kimi yeniliklər əsas rol oynayır. Digər bir işində («İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi») Y.Şumpeter innovasiyanı texniki dəyişikliklərə iqtisadi təsir kimi tədqiq etmişdir. Burada müəllif sahibkarlıq innovasiyasının əsaslarını təşkil edən istehsal funksiyasının elementlərini qarşı-qarşıya qoymuşdur. Alınmış ideya və kəşflərin praktiki realizasiyasını sürətləndirmək üçün innovasiyanın səmərəli və məhsuldar mexanizm (vasitə) kimi traktovkası bir qrup alimlərin (B.Tviss, D.Tiss, T.Yord, V.N.Lapin və s.) əsərlərində öz əksini tapmışdır. Bundan

başqa, innovasiyaların ayrı-ayrı elementləri və onların praktiki realizasiyası digər qrup alimlər (B.Santo, Y.Şumpeter, X.Xartmani, CşBşValdaysev və b.) tərəfindən təsvir edilmişdir. Nəhayət, innovasiya anlayışı və innovasiyaların təyini F.Valenta və F.Niksonun işlərində də öz əksini tapmışdır. Bir sıra alimlər öz tədqiqatlarında innovasiyaların tərkibini təşkil edən elementlərin xüsusiyyətlərini xarakterizə etmişlər. Məsələn, B.Tviss hesab edir ki, innovasiyanı «...kəşfin və ya ideyanın iqtisadi məzmununa malik olduğu bir prosesdir» [4]. V.N.Lapinə görə, innovasiyaya «...insanların məlum tələbatlarının yaxşı ödənilməsi üçün yeni praktiki vasitələrin təşkili, genişləndirilməsi və istifadəsi prosesi» [5] kimi baxılır. Digər iqtisadçılar hesab edirlər ki, innovasiya müəyyən aydın istiqamətlərə malik olmaqla tətbiqi xassənin sonlu nəticəsinin məhsulu kimi çıxış edir və bir sıra sosial-iqtisadi və texniki aspektləri təmin edən mürəkkəb proses kimi xarakterizə olunur [6]. Alim-tədqiqatçı V.Q.Medınskiy innovasiyanın əsas elementlərini öyrənmişdir, o, innovasiyaya həm sistem, həm proses, həm dəyişmə və həm də nəticə kimi baxır [7]. İnnovasiya - bu, «öz xassələrinə görə ən yaxşı məhsul və ya xidmətlərin və texnologiyaların təşkilinə gətirib çıxaran ictimai texniki prosesdir» [8]. E.A.Utkin yazır: «İnnovasiya dedikdə, adətən, istehsala tətbiq olunmuş obyekt başa düşülür» [9]. Tədqiqatçı F.Riqqs isə innovasiyanı «yeni ideyaların kommersiona mənimsənilməsi» [10] kimi qəbul edir. B.Santo innovasiyanı «ideya və kəşflərin praktiki istifadəsi yolu ilə daha yüksək keyfiyyətli rifahın və texnologiyaların təşkili üzrə texniki – ictimai-iqtisadi proses» [11] kimi təqdim edir. İnnovasiyaların mənsubiyyəti haqqında traktovka da hipotezlər şəklində də öz əksini tapmışdır. Nümunə olaraq iki hipotezi göstərə bilərik: «texnoloji təkən» və «tələbin çağırışı». K.Frimen bu nəticəyə gəlmişdir ki, innovasiyaların təşkilində müəyyənəddici amil tələbdir. S.Y.Qlazyev isə qeyd etmişdir ki, innovasiyaların elementləri stereotiplərin təsiri altında istehlakçı mühitdə formalaşır [12]. İqtisadçılar qrupu (S. Mendell, D. Ennis, F.Yansen, E.A.Heyger, N.N. Molçanov, E.A.Utkin və b.) hesab edir ki, innovasiyalar obyekt artıq praktiki dövrlərə tətbiq olunmuş sonlu məhsul qismində çıxış edir, yəni obyekt yavaşmasında innovasiyaya sonlu məhsul kimi baxılır. Qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda

texnologiyanın və texnikanın yenilənməsinin optimal dövrü 4-5 il təşkil edir, modernləşdirilmiş sferalarda isə 3 ilə qədər davam edir [13]. İqtisadi islahatların əsas mərhələlərinin az-çox tamamlandığı və dərinləşdiyi Azərbaycanda 1999-cu ildən başlayaraq ÜDM-in və digər makroiqtisadi göstəricilərin artımı müşahidə olunur. Lakin hasilatçı sahələr və onların məhsulları əsas üstünlüyə malikdirlər. Başqa sözlə, innovasiyaların elementləri hər şeydən əvvəl hasilatçı sektora məxsusdur. Bundan başqa, miqyaslı olmasa da, amma Azərbaycan iqtisadiyyatının digər sahələrində də - alkoqol məhsullarının, maliyyə sektorunun və s. innovasiya funksiyalarının mövcudluğu müşahidə olunur. Hesab edirik ki, keyfiyyətli iqtisadi artım dedikdə innovasiyalar hesabına potensial istehsalın artımını başa düşmək lazımdır. Əks halda potensial istehsalın və innovasiya amilinin artımını birləşdirmək məqsədyönlü hesab edilir, bu halda nəzərdə tutulur ki, potensial istehsalın artımı ənənəvi amillərin (ekstensiv) hesabına baş verə bilər, innovasiyaların və onların çəkisinin artımı potensialdan aşağı səviyyədə baş verə bilər. Təsadüfi deyildir ki, XX əsrin ikinci yarısından inkişaf etmiş ölkələrin milli iqtisadiyyatının artımı əhəmiyyətli dərəcədə innovasiyalar hesabına təmin olunur. ABŞ, Yaponiya və Almaniyada ÜDM-in 2,5–2,8%-i, Fransa və İngiltərədə 2,3–2,4%-i və Azərbaycanda isə 0,2% -i innovasiyalara sərf olunur. Stabil fond və Mərkəzi bankın beynəlxalq ehtiyatları şəklində toplanmış ehtiyatlardan dünya rəqabət qabiliyyətliliyi səviyyəsində: nanotexnologiyalar, biotexnologiyalar, kosmik sahələr, nüvə texnologiyalar, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, təhsil və enerjinin alternativ mənbələrinin təşkili kimi sıçrayışlı istiqamətlərin inkişaf etdirilməsi üçün istifadə etmək lazımdır. Nanotexnologiyalar maddi obyektlərin istehsal prinsiplərini dəyişir, əvvəlcədən verilmiş xassələrlə yeni materialların və hətta canlı orqanizmi təqlid edən texniki sistemlərin təşkili sahəsində bütünlükdə bəşəriyyət üçün geniş imkanlar açır. Sıçrayışlı istiqamətlər üzrə açıq elmi-tədqiqat mərkəzləri təşkil etmək, akademik və təhsil laboratoriyalarının səviyyəsini zənginləşdirmək zəruridir, sahibkarlıq səviyyəsində fiksəl güzəştlər sistemini irəli sürmək mühümdür. Bunun üçün biznesin elmi-tədqiqat və təcrübi – konstruktor işlərinə çəkilən məsrəfləri stimullaşdırmaq lazımdır. Bütün bu tədbirlərin

Azərbaycanın iqtisadi artımında innovasiyaların rolunun gücləndirilməsinə və beləliklə də, onun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edə biləcəyi proqnozlaşdırılır [14].

1.2. İnnovativ inkişafın idarə olunmasında makroiqtisadi amillər və innovasiya potensialının mahiyyəti, məzmunu və strukturu

M.Porter təsdiq etmişdir ki, yalnız innovasiyalılıq müəssisə və ərazilərə rəqabət mübarizəsində qalib gəlməyə imkan verir. Bu halda innovasiyalılıq dedikdə həm yeni texnikanın inkişafı, həm də texnologiyanın transformasiyası başa düşülür. Son onillik ərzində iqtisadi inkişaf yoluna keçidin məqsədəuyğunluluğundan çox yazırlar. Bununla əlaqədar ciddi mənada innovasiya rejiminin inkişafının mahiyyətinin tədqiq olunmasının, ümumiyyətlə, innovasiyalılığın mövcudluğunun ölçmə imkanlarının və xüsusi halda dərəcəsinin zəruriliyi məsələsi ortaya çıxır. Müasir şərtlər daxilində iqtisadi artım amili kimi innovasiyalılığın kompleks təhlili anlayışı formalaşdırılmamışdır. Makro - və mikroiqtsadiyyatın müxtəlif səviyyələrində iqtisadi artım tempinin artırılması məqsədilə innovativ fəaliyyətin istiqamətlərin seçilməsinə qarşılıqlı təsir dərəcəsi sual olaraq qalmaqdadır. İnnovasiyalılığın səviyyə və keyfiyyətinin yüksəlməsi üçün əsas amillər dövlətin iqtisadi siyasətinin istiqamətliliyi, xarici rəqabətin təsir dərəcəsi və təşkilat rəhbərliyinin xarici mühitdə adaptasiya dərəcəsinin yüksəldilməsidir. Dövlətin innovasiya siyasəti sahə problemlərinin həlli ilə məhdudlaşmır. O, xarici partnerlarla sənaye əməkdaşlığının stimullarını, dünya iqtisadiyyatının qloballaşma şərtlərinə təsərrüfat subyektlərinin adaptasiya alətlərini və innovasiya rəqabət üstünlüklərindən səmərəli istifadə stimullarını özündə saxlamalıdır. Dövlət dəstəyi müəssisələrin rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsinə təsir edən təşkilati-iqtisadi və hüquqi mühitin formalaşmasından ibarətdir. Fikrimizcə, innovasiyalılıq elə mühüm amildir ki, o,

regionun inkişafının keyfiyyətinə təsir edir, yeni yüksək texnologiyalı keyfiyyətli məhsulun istehsalı ilə tamamlanan yeni ideyaların uğurlu müəssisələrə çevrilməsini təmin edən iqtisadi sistemin qabiliyyəti kimi təyin oluna bilər [15]. Buna görə də daha səmərəli istiqamətlərin formalaşması və başlıca rəqabət üstünlüklərinin təyini məqsədilə regional innovasiyayalılığın səviyyəsinin qiymətləndirilməsi aparılır. İqtisadiyyatın modernləşdirilməsi mərhələsi (innovasiya traktobkasına əsasən) əhalinin geniş qatları yaradıcılığa cəlb edilmədikdə öz missiyasını yerinə yetirmir. Buna isə bütövlükdə ölkənin hiss olunan islahat tələblərinə istiqamətlənməklə nail olmaq olar. İqtisadiyyatda müasir vəziyyət üçün inteqrasiya və modernizasiya olunmuş proseslər şəraitində iqtisadi inkişafın yeni innovativ tərkib hissələrinin yaranması və keçid mexanizmlərinin formalaşması xarakterikdir. Biliklərə diqqətin yüksəldilməsi innovativ inkişafın fərqləndirici xüsusiyyətləridir, bunlar rəqabət qabiliyyətinin təminat aləti şəklində özünü daha çox göstərir. Bununla əlaqədar olaraq yeni texnologiyalara olan tələbin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi üçün stimül və şərtlərdən, intellektual kapitaldan (toplanmış insan biliklərindən) səmərəli istifadə problemi qanunauyğun və aktualdır. Beynəlxalq analitik tədqiqatlara əsasən, hal-hazırda bilik həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün zəruridir, ikincilər üçün yeni elmi-texniki nailiyyətlərin və texnologiyaların qazanılmasını asanlaşdırmağa imkan verən elektron bilikər bankına daxil olma xüsusilə zəruridir [16]. Bu şərtlər daxilində verilmiş problemin müsbət həlli üçün innovasiya iqtisadiyyatına real sektorun innovasiya potensialının formalaşması, realizasiyası və inkişafı ilə bağlı iqtisadiyyat kimi baxmaq lazımdır. İqtisadiyyatın izah edilən aspektdə innovasiya vəziyyətini innovasiya potensialının, innovasiya strukturunun və innovasiya təhlükəsizliyinin məcmusu kimi təsəvvür etmək olar. Öz növbəsində innovasiya potensialı – yeni iqtisadiyyatın bərqərar olması üçün əl məhdudiyyətlər sistemidir ki, onun da strukturuna aşağıdakılar aiddir [17]:

- kadr potensialı (burada tədqiqatlarla məşğul olan personalın sayı; dissertasiya müdafiəsinə buraxılış; 10000 nəfərə düşən tələbələrin sayı);
- sənaye potensialı (əsas fondların köhnəlmə dərəcəsi);

- investisiya potensialı (əsas kapitala qoyulan investisiyaların indeksi; zərərli müəssisələrin xüsusi çəkisi; hüquqi şəxslərə kredit təşkilatları tərəfindən təqdim edilmiş kreditlər; istehlakçı dəyərlərinin indeksi; tədqiqat və işlənilmələrə sərf olunan daxili məsrəflər).

Uyğun olaraq, iqtisadiyyatın innovasiya inkişafının səviyyəsini sənayenin yüksək texnologiyalı sahələrində ümumi regional məhsulun (ÜRМ) artımının regionun innovasiya potensialı, innovasiya infrastrukturunu və innovasiya təhlükəsizliyi indekslərinin cəminə olan nisbəti kimi təyin etmək olar. Zənnimizcə, yüksək texnologiyalı sahələrdə ÜRM-nin artımı 40%-ə çatmalıdır. Doğrudan da, bu göstərici ölkənin innovativ iqtisadi inkişaf səviyyəsini 25–35 % həddlərində təyin edir və əsaslandırır. Lakin bu göstəricinin sərhədlərinin qəbul oluna bilməsi haqqında danışmaq çox tezdir, amma innovasiya iqtisadiyyatının qurulduğu dövrdə innovasiyalardan istifadənin məqsədəuyğunluğuna təklif olunan həddlərdə baxmaq zəruridir. Bununla da qeyd etmək çox vacibdir ki, iqtisadi inkişafın innovasiyalılıq səviyyəsini göstərən kəmiyyət qeyd olunmuş intervaldan kənarda yerləşərsə, innovasiyaların istifadəsindən imtina etmək lazımdır, belə ki, təsərrüfat subyekti kifayət qədər zəruri innovasiya potensialına malik deyil, sonrakı iqtisadi artım problemləri qarşıda durur. Bütün şərh olunan bu tədbir və inisiativlər belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki, innovasiya potensialının inkişafı, innovasiya infrastrukturunun formalaşması və innovasiya təhlükəsizliyinin təyini birlikdə ölkəmizdə innovasiya iqtisadiyyatının qurulmasının institusional mexanizmini təşkil edir. Müasir inkişaf dövründə iqtisadiyyatın çevrilməsinin innovasiyaya istiqamətlənmiş proseslərinin reallaşdırılması ölkənin xalq təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin artımı perspektivində təyin olunan regional innovasiya sistemlərinin formalaşmasını tələb edir. Regionun innovasiya sisteminin optimal fəaliyyət göstərməsi milli innovasiya sisteminin mühüm halqası kimi onun innovasiya potensialının vəziyyətinin və inkişaf səviyyəsinin mövcudluğundan asılıdır, bu da öz növbəsində yalnız ayrıca götürülmüş regionun deyil, bütünlükdə ölkənin iqtisadi artımını təyin edir. Buna görə də regionun innovasiya potensialının mahiyyətinə daha

dərindən baxmaq, eləcə də, onun inkişaf dinamikasının konseptual inikası olan anlayışların mahiyyətini açmaq lazımdır. İqtisad elmi “innovasiya potensialı” iqtisadi kateqoriyasını təsvir edən təriflər çoxluğunu araşdırır, bununla əlaqədar tərəfimizdən mövcud müəllif fikirlərinin birləşdirilməsi və onun məzmununun açılmasına əsas yanaşmaların seçilməsi təklif olunur. *Birinci* yanaşma çərçivəsində innovasiya potensialına iqtisadi sistemin innovasiya fəaliyyətinə başlamasına hazırlıq və bacarıq ölçüsü kimi baxılır. V.N.Qunin onu qarşıya qoyulmuş innovasiya məqsədlərinə çatmanı təmin edən məsələləri həll etməyə hazırlıq ölçüsü, yəni innovasiya layihəsinin reallaşdırılmasına hazırlıq ölçüsü və ya innovasiyaların tətbiqi proqramları kimi təyin edir [18]. *İkinci* yanaşma – resurs (ehtiyat) yanaşmasıdır ki, bu halda innovasiya potensialına iqtisadi sistemin innovasiya fəaliyyətinin mövcudluğunu təmin edən resursların məcmusu kimi baxılır. S.B.Kortov innovasiya potensialını tam innovasiya dövrünün həyata keçirilməsi və innovasiyalarda quraşdırılmış tələbatların ödənilməsi üçün kifayət edən kadrları, maddi-texniki bazanı, maliyyəni, menecmenti və s. daxilinə alan resurslar kompleksi kimi traktovka edir [19]. Təşkilatın innovasiya potensialı altında işlər sırasında potensiallar cəmini başa düşürlər. Məsələn, E.P.Maskaykin və T.B.Artser ona sənaye-texnoloji, əmək, maliyyə, təşkilati-idarəedici və intellektual potensialların məcmusu kimi baxırlar [20]. *Üçüncü* yanaşma resurs yanaşması ilə sıx əlaqədardır, bu yanaşma çərçivəsində innovasiya potensialı resurslar məcmusu kimi deyil, bu resurslardan istifadə edən sistemin imkanlarının məcmusu kimi qəbul edilir. Başqa sözlərlə, innovasiya məqsədinə çatmaq üçün lazım olan resursların imkanlarından söhbət gedir. Məsələn, D.İ.Kokurkinə görə, innovasiya potensialı iqtisadi subyektlərin məqsədlərinə çatması üçün lazım olan resursların istifadə olunmayan, gizli imkanlarını özündə saxlayır [21]. Beləliklə, baxmayaraq ki, «innovasiya potensialının problemlərinə bu gün çox diqqət ayrılır» [22], hər bir təqdim olunmuş yanaşmalar çərçivəsində orijinal təriflər çoxluğu bu kateqoriyanın kifayət qədər işlənilməməsini və mürəkkəbliyini bir daha təsdiq edir.

Qeyd edək ki, biz bu yanaşmalar arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərq görmürük və onların bir-birini tamamladığının şahidi oluruq. Regionun kifayət qədər bütün mümkün resursları (elmi-texnoloji, maliyyə, hüquqi, texnoloji, sosial mədəni və s.) kifayət həcmdədir, onların bir vəziyyətdən digər vəziyyətə keçidi və eləcə də, xidmət edən infrastrukturun olması iqtisadi sistemin (regionun) innovasiya layihələrinin realizasiyasına hazırlığını və bacarığını təqdim edir. «İnnovasiya potensialı» anlayışı üzrə elmi ədəbiyyatlardan hazırlanmış xülasə onun elmi-texniki potensialla eyniləşdirilməsi problemini də aşkara çıxardı. Bu nöqteyi-nəzər bir sıra tədqiqatçılar, məsələn, [23] üçün xarakterikdir, lakin nəzərimizcə, innovasiya prosesinin mərhələlərinin yerinə yetirilmə ardıcılığı mövqeyindən bu iqtisadi kateqoriyalar arasındakı fərq prinsiplidir. Buna görə də innovasiya prosesini yeni ideyaların yaranması və onların yeni məhsul və texnologiyalarda həyata keçməsi və eləcə də, onların genişləndirilməsi və tətbiqi (istifadəsi) kimi mümkün hesab edirik. İnnovasiya prosesinin mərhələlər ardıcılığının bu tərifindən çıxış edərək innovasiya potensialının strukturuna baxmaq mümkün olur, zənnimizcə, bu struktur da innovasiyaların elmi-texniki və kommertiya fəaliyyətini həyata keçirən subyektlərdən təşkil olunur. Elmi-texniki fəaliyyət də öz növbəsində ideyanın konkret formaya çevirən konstruktor işləmələrinin və fundamental tətbiqi tədqiqatların mərhələlərini özündə cəmləşdirir. İnnovasiya prosesinin məhz bu mərhələsində elmi-texniki fəaliyyətini həyata keçirən subyektlərin resursları: ali təhsil müəssisələrində və elmi-texniki institutlarda mərkəzləşmiş insan kapitalı, texnoparklar, kiçik innovasiya firmaları və innovasiya strukturunun digər subyektləri sərf olunur. Qeyd edək ki, innovasiya prosesinin bu mərhələsində əhəmiyyətsiz dərəcədə maliyyə resursları tələb olunur, elmi-texniki fəaliyyət sınaq nümunəsinin təşkili yolu ilə ideyalara həqiqi formanın verilməsi üzrə eksperimental işdən ibarətdir. İnnovasiyaların kommertiyalasdırılması mərhələsində də kifayət qədər maliyyə resursları gərəkdir, yəni aparılmış sınaq nümunəsinin texniki həyata keçirilməsi isbat olunmuş və bu yeniliyin kommertiya reallaşdırılmasından mümkün gələcək səmərə təyin edilmişdir.

İnnovasiya prosesinin mərhələsi kimi yeniliklərin kommersiyalaşdırılması marketing, istehsal və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində hazır innovasiya məhsulunun yayılması mərhələlərini öz daxilinə alır. İnnovasiyaların kommersiyalaşdırılmasını və diffuziyasını innovasiya infrastrukturunun subyektləri həyata keçirir, subyektlər qismində isə innovasiya-texnoloji mərkəzlər, texniki-tətbiq zonaları, innovasiya-sənaye kompleksləri və s. çıxış edirlər. Nəticədə innovasiya strukturunu istehsal prosesində, bazarın tətbiqində, innovasiyaların yayılması və istifadəsində iştirak edən sahib subyektlər kompleksi kimi təyin edək. İnnovasiya strukturunun tərkibində bizim fikrimizcə, regionun innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi və innovasiya prosesinin bütün mərhələlərində innovasiyaların təşkilinin dəstəklənməsi üçün əlverişli şərtlər yaradan subyektlərin məcmusunu ayrıca ayırmaq lazımdır. Təşkilatın verilmiş qrupuna məsləhət, informasiya, idarəetmə - koordinasiya, ekspert xidmətləri göstərən şirkətlər və eləcə də innovasiya texnologiyalarının patentləşdirilməsi və lisenziyalaşdırılması prosedurlarını həyata keçirən dövlət müəssisələri aiddir. Beləliklə, regionun innovasiya potensialı yeniliklərin təşkilinə istiqamətlənmiş resurslar məcmusunu öz daxilinə alan elmi-texniki potensial və bilavasitə mövcud innovasiya infrastrukturuna xidmət edən, elmi tədqiqatları həyata keçirən, kommersiya əsaslarında innovasiyaların genişlənməsinə yönəldilmiş subyektlər kompleksidir. Elmi-texniki potensialın və innovasiya infrastrukturunun keyfiyyətli qarşılıqlı təsiri regionda innovasiya fəaliyyətinin nəticəsini şərtləndirir. İnnovasiya aktivliyi və innovasiya fəaliyyəti anlayışları arasında əlaqənin olmasına baxmayaraq innovasiya aktivliyini innovasiya fəaliyyətinin nəticəsi hesab etmək səhv olardı: regionda innovasiya aktivliyi yüksək olduqca yüklənmiş məhsulun ümumi həcmində də yüksək texnoloji məhsulun payı yüksək olur. Müfəssəl baxış tələb edən daha bir an elmi-texniki potensialın və innovasiya strukturunun regionun innovasiya aktivliyinin səviyyəsinə təsir dərəcəsidir. Bir sıra tədqiqatçılar [24,25] hesab edirlər ki, innovasiya potensialının verilmiş struktur elementləri öz iqtisadi təbiətinə görə müxtəlifdir. Fikrimizcə, ölkədə innovasiya inkişafının şərtlərini təhlil etsək, onda bazarda rəqabətə davamlı

innovasiya məhsulunun istehsalında regionun maliyyə imkanları daha çox intellektual kapitalı təqdim edən elmi-texniki potensiala deyil, regionun innovasiya fəaliyyətinin nəticəsinə daha çox təsir edir.

Regional innovasiya sistemlərinin formalaşmasının zəruriliyi və eləcə də, onun vasitəsilə səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin təşkili müasir mərhələdə heç şübhə doğurmur. Bu halda kifayət həcmdə innovasiya potensialının mövcudluğu əsas rol oynayır. İnnovasiya potensialı regionda innovasiya fəaliyyətinin inkişafının əsas indikatorudur və buna görə də ölkə iqtisadiyyatının stabilləşdirilmə prosesinə və onun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərir. İnnovasiya potensialının məzmun, mahiyyət və strukturunun təyini üzrə aparılmış tədqiqat:

- baxılan iqtisadi kateqoriyanı cəmiyyətin rifahı naminə elmi-texniki fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyəti həyata keçirilən ideyaların reallaşdırılmasına istiqamətlənmiş zəruri texniki resursların məcmusu kimi şərh etməyə;
- innovasiya potensialının tərkibindən elmi-texniki potensialı və innovasiya strukturunu ayırmağa və eləcə də, innovasiya prosesinin ardıcılığına nəzərən verilənlərin komponentlərinin qiymətlərini əsaslandırmağa və onların innovasiya fəaliyyətinin nəticəsinə təsir dərəcəsini təyin etməyə;
- regionun elementlər qismində innovasiya infrastrukturunun subyektləri çıxış edən və innovasiya prosesinin müasir mərhələsində öz fəaliyyətini həyata keçirən innovasiya potensialının struktur modelini qurmağa

imkan verir.

1.3. Azərbaycanada innovasiya fəaliyyətinin makroiqtisadi konsepsiyaları və inkişaf mexanizmləri

Elmi-texniki inkişafın müasir mərhələsi informasiya iqtisadiyyatının inkişaf dövrünə təsadüf edir. Onun mahiyyəti məhsuldar qüvvələrin yaradıcı əməyin

nəticələrinin iqtisadiyyatın inkişafının əsas amilinə əsaslı keyfiyyətli çevrilməsi əsasında xarakterizə olunur. İqtisadiyyatın inkişafının struktur aspekti intellektual mülkiyyətin obyektlərinə təklif və tələbin formalaşması əsasında onların tətbiq sahələri yeniliklərin yayılma prosesi kimi xarakterizə olunur. İnnovasiya texnologiyalarının və innovasiya infrastrukturunun inkişafına elmlə istehsalın sıx əməkdaşlığının təyini, modernizasiya proseslərinin inkişafı və stimullaşdırılması üzrə təbii mexanizmlərin təşkili, istehsalın texniki və texnoloji yenilənməsi, fundamental və tətbiqi tədqiqatların, innovasiya işlənilmələrinin nəticələrindən istifadə, elmi-tədqiqat təşkilatları və ölkə iqtisadiyyatının sahələrinin real sektorları arasında kooperasiyanın təşkili kimi baxılır [26].

Elm və istehsal kooperasiyasının əsas şərti qarşılıqlı təsirin bazar mexanizmi və mühüm elmi və innovativ layihələrdə alimlərin iştiraka cəlb edilməsidir. İnnovasiyalar istehsalı müəssisəyə iqtisadi gəlir gətirəcək konkret müəssisədə yeni məhsulun hazırlanmasına imkan verən elmi işləmələrin sonlu nəticəsidir.

İnnovasiyaların tətbiqinə olan ehtiyacın isə çoxlu səbəbləri var. Bunlardan, əsasən, aşağıdakılardır:

- Qloballaşma;
- daima artan rəqabət;
- texnologiyaya ayrılan diqqətdə artım;
- elm və texnologiyanın məqsədyönlü inkişafı.

Məhz bu səbəblər firmaları, fasiləsiz olaraq, innovasiyaların tətbiqinə məcbur edir. İnnovasiya fəaliyyəti bütün mərhələlərdə yerinə yetirilən fəaliyyətlə innovasiya prosesi ilə əlaqədar olan digər fəaliyyətlərin məcmusudur. İnnovasiya prosesinin aşağıdakı mərhələləri vardır:

- *Fundamental tədqiqatlar.* İnnovasiyanın əsası hesab edilən və elmi - tədqiqat institutu və mərkəzləri tərəfindən elmi kəşf, yaxud araşdırmanın aparılması mərhələsidir.
- *Tətbiqi tədqiqatlar.* Fundamental tədqiqatların (yeniliklərin) həyata keçirilmə imkanlarını araşdıran tədqiqatlardır.

- *İşləmələr.* Yeni ideyanın maddi təzahür formasının hazırlanmasıdır.
- *Layihələşdirmə.* Yeni ideyanın texniki təsvir formasının (cizgi, düstur, hesablama və s.) hazırlanmasıdır.
- *Yeni məmulat və ya texnologiyanın yaradılması, inşaedilməsi və s.* Yeni ideyanın texniki layihəsinin tətbiqini nəzərdə tutan texnologiyanın hazırlanmasıdır.
- *Yeni məmulatın sınaqdan keçirilib mənimsənilməsi.* Xüsusi sınaq-təcrübə yerlərində yeni texnologiyanın elmi-tədqiqat mərkəzləri tərəfindən sınaqdan keçirilməsi və aşkar olunan çatışmazlıqların aradan qaldırılması.
- *Praktiki, kütləvi, davamlı istehsal.* Sınağın nəticə göstəricisi məqbul olan yeni texnologiyanın tətbiqi, istehsala təsirinin qiymətləndirilməsi.
- *Marketing.* Yeni məhsulun bazara çıxarılması, eyni zamanda, innovasiyanın tətbiqinin gözlənilən nəticələri və nailiyyətləri barədə məlumatların açıqlanması.
- *Satış və satışdan sonrakı xidmət.* Bu proses fərd və təşkilatların məşğul olduqları innovasiya fəaliyyətinin məzmununa daxildir.
- *İnnovasiya tsikli.* İnnovasiya prosesinin bir-biri ilə ardıcılıq üzrə asılılığı olan mərhələlər qrupudur. Tsikl asılı olan bir necə mərhələnin, bütövlükdə proses isə bir necə tsiklin ardıcıl birləşməsindən ibarətdir. Məsələn: fundamental tədqiqat, tətbiqi tədqiqat və işləmələr bir tsikldir. Layihələşdirmə, yeni texnologiyanın hazırlanması və sınaqdan keçirilib mənimsənilməsi nüvbəti tsikldir. Bu tsikllər arasında asılılıq yoxdur.
- *Sınaq və satış.* Sovet dövründə, 1970-80-ci illərdə elm-istehsalat birlikləri yaradılmışdır və onlar tətbiqi tədqiqatlardan başlayaraq sonuncu satış mərhələsinə
- kimi innovasiya tsiklinin bütün mərhələlərini özündə birləşdirmişdir. Hal-hazırda Azərbaycanda bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən iri təşkilatlar var.

İnnovasiya fəaliyyətinin subyektləri aşağıdakılardır:

- ✓ İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslər;

- ✓ müxtəlif mülkiyyət formalarına malik olan innovasiyanı həyata keçirən innovasiya müəssisələri;
- ✓ innovasiya prosesində reallaşdırılan intellektual mülkiyyət sahibləri: ixtira, kəşf, sənaye istehsalın nümunəsi, layihə, qurğu, texnoloji proseslər, “nou-hau”, dizayn müəllifləri;
- ✓ innovasiyanın həyata keçirilməsinə investisiya yünəldən investorlar: banklar, fondlar, lizinq firmaları, vençurlar və s.;
- ✓ innovasiya prosesinə xidmət göstərən və onun infrastrukturunu təmin edən vasitəçilər: konsaltinq və injiniring firmaları, texnoparklar, texnopolislər, texnoloji inkubatorlar, texnoloji mərkəzlər, informasiya mərkəzləri və s.;
- ✓ innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsində, koordinasiya edilməsində, tənzimlənməsində iştirak edən dövlət və yerli özünüidarəetmə təşkilatları.

Innovasiya fəaliyyəti məhsulları aşağıdakılardır:

- innovasiya layihələri;
- müəyyən sosial-iqtisadi, ekoloji səmərəni təmin edən istehsalda mənimsənilmiş texnoloji proseslər;
- elmi-texniki nailiyyətləri, nəticələri olan – prinsipcə, yeni və ya yaxşılaşdırılmış məhsullar (xidmətlər) və s.

Məlum məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa imkan verən və bununla da məhsulun istehsalına sərf olunan məsrəfləri azaldan yeni texnologiya innovasiya ola bilər. İstənilən halda innovasiya siyasətini qəbul etmiş müəssisə istehsal dövrünün bütün tərkib hissələri bazarda rəqabətli vəziyyətə istiqamətlənir, sənaye dövrü bütün tərkib hissələrindən bacarıqla istifadə etməklə ona adekvat olaraq reaksiya verir. İxtisasçılar həmçinin sosial innovasiyanı – həyat fəaliyyətinin, faydalı ictimai fəaliyyətlə məşğul olan fəhlənin, kənd zəhmətkeşlərinin və əhalinin digər təbəqələrinin istehlak zənbilinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş elmi fəaliyyətin nəticələrini fərqləndirirlər [27]. Bu halda öz inkişafından geri qalmış müəssisələrin, sahələrin iqtisadiyyatının və insan fəaliyyətinin canlandırılması məqsədilə texnologiyaların çoxmərhələli transfer mexanizmi – digər ölkələrin innovasiya

işlənmələrinin verilmiş ölkənin və ya konkret müəssisənin iqtisadiyyatına tətbiqi həyata keçirilir. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovasiya yoluna keçdiyini nəzərə alsaq, transfer texnologiyaları şəxsi innovasiyalar dünya innovasiyalarından baha olduqda tətbiq oluna bilər.

Hal-hazırda dünya iqtisadiyyatında əsrlərin və texnoloji formanın dəyişilməsi baş verir. Dünya 5-ci texnoloji formaya keçmişdir. İqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatından geri qalmaması üçün texnoloji innovasiya formasının maliyyələşdirilməsi zəruridir, bu da o deməkdir ki, transferlə daha çox məşğul olmaq lazımdır. Texnologiyanın transferi bir ölkədə bir müəssisənin innovasiya işlənmələrinin digərinə adaptasiyası prosesində qəbul edilə bilər. Elmtutumlu texnologiyaların mənimsənilməsində və innovasiya məhsullarının istehsal və ixrac həcmnin yüksəldilməsində uğurlar qazanmış sənaye ölkələrinin təcrübəsi innovasiya sferasının inkişaf strategiyasının formalaşma prinsiplərini ayırmağa imkan verir [28]. İnnovasiya siyasətində dövlətin əsas məsələlərindən biri innovasiya infrastrukturunun təşkili, onun gələcək inkişafa təsiri kimi təyin edilmişdir. İnfrastrukturda texnoloji parklar, innovasiya mərkəzləri, kiçik sahibkarlığın inkubatorları, vençur təşkilatları və digər strukturlar, kiçik innovasiya sahibkarlığının və bütünlükdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafının təmini aiddir.

Dövlət respublikada innovasiya infrastrukturunun elementlərini, innovasiya fəaliyyəti üçün kadr hazırlığı üzrə tədbirlərin, sərgi və yarmarkalarda iştirakın təşkili proqramlarını maliyyələşdirməlidir. Əsas tələblər: ilk növbədə məhsulun rəqabət qabiliyyəti, innovasiya layihələrinin qayıdış sistemi, büdcə vəsaitlərinin müsabiqədə yerləşdirilməsinin praktiki genişləndirilməsi, əlaqədar təşkilatların layihələrinin maliyyələşdirilməsində iştirakın payı qismində bazar yanaşmalarını təyin etməklə maddi yardım almış sadə innovasiya layihələrindən uzaqlaşmaq zəruridir. Texnologiyalar bazarının səmərəli fəaliyyəti üçün innovasiya infrastrukturunu zəruridir. Belə infrastrukturun təşkili varislik prinsipinə əsaslanaraq elmi-texniki sferanın mövcud strukturunun əsasında optimal həyata keçirmə deməkdir. Bu halda ölkənin elmi-texniki sferasının yenidən formalaşdırılması mövcud sistemin dağıdılmasını

deyil, elmi-texniki məhsulun yaradıcıları və istehsalçıları arasındakı boşluğu doldurmaq üçün yeni elementlərlə təkmilləşdirilməsi şərtini təşkil etməlidir. Bu da, ölkənin fəal innovasiya müəssisələrinə dövlətin dəstəyilə innovasiya fəaliyyətinin qurulma mərhələsində maksimal qısa müddətə yeni texnoloji məsələləri mənimsəməyə və yüksək texnologiyalı məhsulun buraxılışını tənzimləməyə imkan verir. İnnovasiya fəaliyyətinin obyektiv şərtlərinin təşkili üçün intellektual mülkiyyət bazarının əsaslarının qurulmasına cəhd etmək lazımdır. Respublikanın innovasiya inkişafı konsepsiyasını, innovasiya fəaliyyətinin qanunverici və normativ əsaslarını işləyib hazırlamaq zəruridir. Mühüm ilkin mühakimə ondan ibarətdir ki, qeyri-dövlət vasitələrinin cəlb olunmasına səyləri mərkəzləşdirmək zəruridir. Dövlət artıq elmi məhsulun istehsalına xərcləmişdir, indi o, qeyri-dövlət vasitələrinin iştirakına güvənir [29]. Kənd təsərrüfatının qabaqcıl təşkilatlarının təcrübəsi göstərir ki, federal və regional orqanların dəstəyi olduqda kənd təsərrüfatı istehsalında innovasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə uğurlu təsərrüfatçılığı mümkündür. Bundan başqa, respublikada sahənin gələcək innovativ inkişafı üçün iqtisadi, elmi və kadr potensialı mövcuddur. Buna görə də hökumət tərəfindən hal-hazırda bir sıra tədbirləri, o cümlədən innovasiya strategiyasının qəbulu, innovasiya infrastrukturunun qurulması, kreditləşmənin və sığortanın mükəmməlləşdirilməsi kimi tədbirləri həyata keçirmək vacibdir. İnnovasiyanın inkişafının son nəticəsi innovasiya tipli aqrar iqtisadiyyatın formalaşmasıdır.

II FƏSİL. İNNOVATİV İNKİŞAFA KEÇİDİN MAKROİQTİSADI PROBLEMLƏRİNİN TƏHLİLİ

2.1. Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri

Azərbaycanın iqtisadiyyatı ÜDM – in artımı üzrə dünya liderləri olan ölkələr sırasında olmaqla iqtisadi inkişafın yüksək tempini saxlayır. Lakin 2008-ci ildə böhran dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatının artım tempi böhrana qədərki səviyyə ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə azaldı. Ölkənin iqtisadi artımının dinamikası qlobal qeyri-stabillik şəraitində enerji resurslarının ixracçısı kimi Azərbaycan iqtisadiyyatının struktur xüsusiyyətləri ilə təyin olunurdu. Azərbaycan iqtisadiyyatı bütün Cənubi Qafqaz ölkələrinin ÜDM-nin 2/3 hissəsini təşkil edir. 2005-2013-cü illər ərzində Azərbaycan Respublikasının real ÜDM artımı respublika müstəqillik əldə etdikdən sonra ən yüksək qiymətə çatdı və bu da orta hesabla ildə 27,2% təşkil edirdi. Bu dövr iqtisadi artım tempi üzrə Azərbaycanın dünya lideri olduğu “iqtisadi gurultu dövrü” kimi xarakterizə olunur. Böhrana qədərki dövrdə miqyaslı iqtisadi yüksəliş ölkənin yeni yataqlar əldə etməklə enerji resurslarının həcmnin artırılması, xarici investisiyaların (Xİ) cəlb olunması, neft və qaz kəmərlərinin çəkilişi və neft ixracının artırılması, neft və təbii qaz məhsullarının həcmnin artırılması yolu ilə təbii ehtiyatların potensialından aktiv istifadə ilə şərtlənirdi. Nəticədə Azərbaycan iqtisadiyyatı 1990-cı ildən 2013-cü ilə qədər transformasiya enişini tamamilə aradan qaldırdı. Ölkənin ÜDM – i (sabit qiymətlərlə) iki dəfə - 1990-cı illə müqayisədə 136% artdı. Azərbaycanın iqtisadi inkişafı əsasən Xİ-nin miqyaslı axını ilə təyin olunurdu, bunun da əhəmiyyətli hissəsi neft-qaz sektorunda cəmləşmişdi. 2001-2013-cü illərdə xarici maliyyələşmənin ümumi həcmnin 2/3 hissəsindən çoxu Xİ-nin payına düşürdü, belə ki, ən böyük Xİ axını 2002-2004-cü illərdə müşahidə olunmuşdu, bu da bütün xarici investisiya və kreditlərin 86-92%-ni təşkil edirdi. Bu dövrdə təmiz investisiyalar Azərbaycanda ÜDM-in 28%-dən çoxunu təşkil edirdi. Bu

isə dünya üzrə ən yüksək göstəricidir, lakin sonralar Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyaların axınında dəyişikliklər baş verdi. 2004-cü ildən sonra repartasiya (vətənə qaytarılma) fonunda xarici investorların gəlirləri, XI-nin neftçıxaran sektora axını zəifləməyə başladı, 2006-2008-ci illərdə XI-nin ölkədən çıxarılması müşahidə olundu. Bundan başqa, əgər 2006-cı ilə qədər xarici investisiyalarımız var idisə, 2007-ci ildən daxili investisiyalarımız oldu, bu investisiyaların da həcmi 2008-ci ildə əsas kapitalla qoyulan investisiyaların ümumi həcmnin 77,5%-nə çatdı. Eyni zamanda 2007-ci ildən investisiyaların böyük hissəsi neft sektoruna deyil, bütün investisiyaların 71%-i olmaqla qeyri-neft sektoruna yönəldildi. Beləliklə, xarici investisiyalar, əsasən, 2007-ci ilə qədər olan üstün amil olan neft-qaz sektorunun inkişafını, daxili investisiyalar isə qeyri-xammal ehtiyatlarının artımını stimullaşdırdı. Dövlət məsrəflərinin miqyaslı artımı (2005-2010-cu illər) əsasən infraquructura (elektrik energetikasına, su ehtiyatlarına, nəqliyyat sisteminə) qoyulmuş investisiyaların hesabına baş verirdi. Bununla yanaşı məhz yeni XI yataqlarının əldə olunmasını təmin etdi, enerji daşıyıcılarının hasilatı və daşınması üçün zəruri infraquructun təşkilinə imkan verdi, həmçinin qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün zəmin yaratdı.

Ölkədə 2006-cı ildə neft və qazın dünya bazarlarına çıxarılması üçün yeni qaz kəmərləri sistemi: Bakı – Tbilisi – Ceyhan neft kəməri və 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri yaradıldı. Azərbaycan tək cə regionda ən nəhəng neft ixracçısı deyil, eyni zamanda 2007-ci ildən təbii qazın ixracçısı kimi tanındı. AR Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə neft hasilatı ölkədə 2004-2010-cu illərdə 2,7 dəfə - 42,3 mln. tona, onun ixracı isə daha sürətlə 3,5 dəfə (35,6 mln tona qədər) artdı. Neft hasilatının həcmnin sürətli artması və neftin qiymətinin dünya miqyasında əhəmiyyətli dərəcədə artımı neft ixracının 9 dəfə artmasına gətirib çıxartdı, bu da 2008-ci ildə 29,1 mld dollar təşkil etdi. Nəticədə 2013-cü ildə neft və qazın payına 97% ixrac və dövlət gəlirlərinin 39%-i düşdü. Neft hasilatının yüksək artımı və neft ixracının həcmi 2005-2010-cu illərdə Azərbaycan üçün xarici iqtisadi şərtləri əsaslı sürətdə dəyişdirdi. 2005-2013-cü illərdə “neft” ÜDM-nin orta illik artım templəri 3,5

dəfədən çox “qeyri-neft” ÜDM-nin artımını ötüb keçdi (43%- qarşı 12%). Ölkənin ÜDM-ində neft sektorunun xüsusi çəkisi bu dövr ərzində 39%-dən 60%-ə qədər artdı. Bununla da bank kreditləri və hökumətin stimullaşdırıcı tədbirləri qeyri-neft sahələrində iqtisadi aktivliyin sürətli artımına təkan verdi. İnşaat sahəsində və xidmət sektorunda əhəmiyyətli artım ona gətirib çıxartdı ki, 2013-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoru inkişafda neft sənayesini ötüb keçdi. Neft-qaz sektorunun çoxşübhəli inkişafı sənaye istehsalının əhəmiyyətli artımını şərtləndirdi, həm də inşaat kompleksi inkişaf etdi. Sahə strukturunda sənayenin payı 2000-2013-cü illərdə 23,2% (61,3% -ə kimi), inşaat sektorunda isə 1,2% (8,1%-ə kimi) artdı. Bununla da kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi 2,7 dəfə (6,2%), xidmətin xüsusi çəkisi isə 13,6% ixtisar olundu. 2013-cü ildə əvvəlki illərə nisbətən sənayenin payı 1,7% və inşaatın xüsusi çəkisi isə 1) artdı. Xarici valyuta axını və əhali gəlirlərinin artımı fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas problemlərindən biri inflyasiya oldu. 2005-2013-cü illərdə dövlət büdcəsinin məsrəfləri 5 dəfə artdı və ÜDM-in 27%-ni təşkil etdi. Buna görə də büdcənin ilkin qeyri-neft qalığı qeyri – neft ÜDM-nin - 38,2% -nə qədər yüksələrək bu dövrdə mənfiyə düşdü. Büdcənin məsrəflərinin hamarlanması və inflyasiya ilə mübarizə və eləcə də, “holland xəstəliyi” ilə əlaqədar digər problemlərin həlli məqsədilə 1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Neft Fondu (ARNF) yaradıldı. 2008-ci ilin axırına kimi Neft fondunun toplanmış aktivləri 10,9 mld. dollar (“qeyri-neft ÜDM-nin” 61%-ni) təşkil edirdi.

2005-2013-cü illərdə Azərbaycanın rəsmi beynəlxalq ehtiyatları 10,5 dəfə yüksəlmiş və 50,5 mld. dollara çatmışdır. Dövlətin xarici borcu ÜDM-nin 12,5% -dən 6,5%-nə kimi azalmışdır. Manatın ABŞ dollarına nəzərən mübadilə kursu 13% möhkəmlənmişdir. Beləliklə də, Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya bazarlarında böhran başlayan qədər kifayət qədər dayanıqlı olmuşdur. Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlılığı beynəlxalq ehtiyatların toplanmış həcmi dövlət büdcəsi ilə balanslaşdırılan cari əməliyyatların hesabına müsbət təyin olunurdu. Eyni zamanda böhrandan əvvəlki illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının və büdcə balansının inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən neft və təbii qazın qiymətlərindən və xarici tələbdən yüksək

asılılığı qlobal qeyri-stabillik şərtləri daxilində Azərbaycanın zəifliyini yüksəldir. Qlobal böhran şərtləri daxilində iqtisadi artımın yüksək tempini qoruyub saxlamaq Azərbaycana təkcə neft sektorunda güclü yüksəliş hesabına deyil, eyni zamanda böhrana qarşı səmərəli tədbirlərin keçirilməsi hesabına nəsb olmuşdur. Ölkənin böhrana qarşı siyasəti 2009-cu ilin əvvəlində 6,4mld. təşkil edən əhəmiyyətli beynəlxalq ehtiyatlara və ADNF-nin toplanmış 17,7mld. dollar həcmində aktivlərinə əsaslanırdı. Milli valyutanın stabil mübadilə kursunun saxlanması yolu ilə ölkənin pul-kredit siyasəti maliyyə stabilliyinin dəstəklənməsinə yönəldilmişdi. 2009-2013-cü illərdə manatın dollara nəzərən kursu stabil səviyyədə - 1 dollara 0,79 manat məbləğində saxlanmışdı. Lakin aparılmış intervensiyanın nəticəsində Azərbaycanın Milli bankının valyuta ehtiyatları 2013-cü ildə 15,7% aşağı düşdü və 5, 176 mld. ABŞ dolları təşkil etdi. Ölkənin büdcə siyasəti dövlət gəlirlərinin azalması ilə bağlı mənfi nəticələrin aradan qaldırılmasına istiqamətlənmişdi. Bu halda dövlət büdcəsinin Neft Fondundan asılılığı gücləndi. ADNF-nin tranfərləri 2013-cü ildə bütün dövlət gəlirlərinin 47,6%-ni (2012-ci ildəkinin 35,3% - nə qarşı) təşkil edirdi. Maliyyə Nazirliyinin verilənlərinə əsasən 2013-cü ildə Azərbaycanın xarici borcu yüksəldi. Cəlb edilmiş kreditlərin əsas hissəsi elektroenerji sektorunda, yol tikintisi və nəqliyyat sahəsində, su təchizatı və meliorasiyada, neft-qaz sektorunda və kimya sənayesində, eləcə də ölkədə iqtisadi islahatların həyata keçirilməsində investisiya layihələrinin reallaşdırılmasına yönəldilir. Bütünlükdə beynəlxalq təşkilatlar ölkədə aparılan islahatlara müsbət qiymət verirlər. 2014-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı əvvəlki kimi dünya bazarlarında tələbin dinamikası və neftin qiyməti ilə təyin olunur. Neftdən gələn gəlirlərin artması dövlət investisiyalarının və istehsalın həcmnin artmasına təkan verəcək. Asiya inkişaf bankının (AİB) qiymətləndirmələrinə görə Azərbaycanda ÜDM-nin həcmi 2014-cü il üçün 9,5%, 2015-ci il üçün 9,7% təşkil etmişdir. AİB-nin ekspertləri hesab edirlər ki, korporasiyanın və fiziki şəxslərin gəlirlərinə görə vergilərin azaldılması daxili tələbin yüksəldilməsinə təkan vermişdir. Monetar hakimiyyətin siyasəti inflyasiyanın yubadılmasına istiqamətlənmişdir. Lakin məhsulların və ərzağın artan qiymətləri və

eləcə də yüksək dövlət investisiyaları və neft gəlirləri ilə dəstəklənən tələb cari liberal monetar siyasətə nəzərən inflyasiyanın 2014-cü ildə 5,8% və 2015-ci ildə isə 6,0% artdığını əsaslandırmağa imkan vermişdir. Azərbaycanın daha dayanıqlı inkişafı üçün böhrandan sonrakı dövrdə ixracın və büdcə balansının neftin qiymətindən yüksək asılılığını aradan qaldırmaq zəruridir.

Struktur islahatlarının sürətləndirilməsi, Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının diversifikasiyası, biznes üçün şərtlərin yaxşılaşdırılması, qeyri-neft sektoruna xarici investisiyanın cəlb edilməsi, bank sisteminin möhkəmləndirilməsi ölkənin prioritet istiqamətlərindən hesab edilir. 2015-ci ildə Azərbaycanda ərzaq sənayesinin həcmi 2014-cü illə müqayisədə 2,3% azalmışdır və 33,9 mld. man. təşkil etmişdir. Bu halda qeyri-dövlət sektorunun payı 2,5% azalaraq 81,0% təşkil etmişdir. Hasilat sənayesində istehsalın həcmi 4,2% azalaraq xüsusi çəkisi sənaye istehsalının ümumi həcmnin 75,4%-ni təşkil etməklə 25,6 mld. manat olmuşdur.

Qeyri-neft sənayesi siyasətinin həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycanın sənayesi 2012-ci ildə 7,8% artmışdır.

Beynəlxalq valyuta fondu (BVF) Azərbaycanın ÜDM –nin nominal həcmi 2016-cı il üçün 63,6 mlrd \$ proqnozlaşdırır, yəni 2016-cı ildə ÜDM-in həcmi 2,5% artacaqdır. BVF-in proqnozlarına görə 2016-cı ildə neftin gündəlik hasilatı 1,07 mln barrele yüksələcəkdir (2015-ci ildə 0,95 mln barrel, 2014-cü ildə - 0,85 mln barrel).

Azərbaycanın son illərdə maliyyə və investisiya imkanlarının artımı müasir texnologiyalar əsasında ölkədə sənaye siyasətini həyata keçirməyə imkan verir. Bu siyasət çərçivəsində regionlarda yeni istehsal və emal müəssisələri yaradılır. Bununla da innovasiyalar və yüksək texnologiyalar bazasında ölkənin sənayeləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələr layiqincə həyata keçirilir.

2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı və modernləşdirilməsi

XX əsrin sonunda Azərbaycan yenidən dövlət müstəqilliyi əldə etdi. Azərbaycan xalqı öz taleyini sərbəst həll etmə, müstəqil dövlətçiliyin ideyalarını reallaşdırma və özünün müstəqil gələcəyinin qurma imkanlarını qazandı. Zaman-zaman dövlətimizin ciddi sınaqlarla, hətta dövlət çevrilişi cəhdi ilə qarşılaşmasına baxmayaraq bu gün ölkənin bir siyasi-iqtisadi sistemdən digər sistemə keçməsi yüksələn xətt üzrə baş verir. Öz gələcəyimizi müəyyənləşdirərək biz məqsədyönlü şəkildə irəli hərəkət etdik. Qəbul edilmiş kurs yalnız ölkənin bir siyasi-iqtisadi sistemdən digər sistemə keçməsinə istiqaməti simvolizə etmədi, eyni zamanda moderndən postmodernə, sənaye cəmiyyətindən postsənaye cəmiyyətinə transformasiya istəyini həyata keçirdi. Sözsüz, inkişafın zəruri səviyyəsinə nail olmaq üçün hələ də çox işlər görmək lazımdır: inkişaf sektorunu mükəmməlləşdirmək, iqtisadiyyatın neft ixracından asılılığını aradan qaldırmaq, biliklər iqtisadiyyatının, elmtutumlu istehsalın, yüksək texnologiyaların və innovasiya sahələrinin qurulmasına keçmək.

Bu gün Azərbaycan öz inkişaf məqsədlərini dəqiq müəyyənləşdirərək irəliləyir. Dünyamız qlobal xarakter daşıyır. Bu qloballaşmada insanın hərtərəfli inkişafına vəsaitlər məsrəf edən, yeni texnologiyaları əldə etmiş daha çox rəqabət qabiliyyəti olan millətlər çıxış edir. Millətin modernləşdirilməsi, onun rəqabət potensialının artırılması – yeni tarixin artan tələbatlarına uyğunlaşma və Azərbaycanın gələcək çiçəklənməsinə nail olma istəyi zamanın qaçılmaz həqiqətləridir. Bu kontekstdə mövcud modernləşdirmə nəzəriyyəsini və bu anlayışı anlamaq vacibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, modernləşdirmə nəzəriyyəsi ümumdünya modernləşdirilməsi sahəsində müxtəlif sahələrdə aparılmış tədqiqatların gedişində alınmış nəzəri nəticələrin məcmusu rolunda çıxış edir. Nəticədə klassik modernləşdirmə nəzəriyyəsi adını almış nəzəriyyə yaradılmışdır (Harrison D. *The Sociology of Modernization and Development*. London: Unwin Human, 1988).

Klassik nəzəriyyəyə əsaslanaraq modernləşdirmə ənənəvi aqrar cəmiyyətdən yeni keyfiyyət istiqamətində inkişaf edən sənaye cəmiyyətinə tarixi keçid prosesidir. Sonralar bu proses həm qabaqcıl, həm də daha yüksək səviyyəli inkişafa can atan geridə qalmış ölkələrdə də davam etdi. Klassik modernləşdirməni başa vurmuş və sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr XX əsrin 60-cı illərində inkişafın növbəti dövrünə qədəm qoydular. Lakin sənaye cəmiyyəti insan cəmiyyətinin inkişaf prosesinin tamamlanmış mərhələsi deyil. Elm və texnologiyanın inkişafı nəticəsində bu cəmiyyət yeni inkişaf stimulu aldı. Artıq 1970-1980-ci illərdə qərb tədqiqatçıları “sənayeləşmə” və “modernləşdirmə” kimi elmi anlayışların adının önündən “post” sözünü əlavə etməyə başladılar. Postmodernləşdirmə nəzəriyyəsi postmodernləşdirmə və sənaye cəmiyyəti terminlərini qəbul etdi. Amerika tədqiqatçısı, professor D.Bell 1973-cü ildə “Gələcək postsənaye cəmiyyəti” [30] kitabını nəşr etdirdi. Bellə görə insan cəmiyyətinin inkişafı üç mərhələdən keçir: Sənayeyə qədər, sənaye və sənayedən sonrakı. Cəmiyyətin inkişafının analoji dövrlərini E.Toffler [31] və S.Xantinqon [32] də dəstəklədilər. Toffler özünün “Üçüncü dalğa” əsərində bəşəriyyətin inkişaf prosesini aqrar, sənaye və postsənaye dövrlərinə bölür. S.Xantinqon isə öz işində cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinin üç dalğası haqqında danışır.

Klassik modernləşdirmə nəzəriyyəsinə uyğun oalraq ənənəvi cəmiyyətin müasir cəmiyyətə, yəni aqrar cəmiyyətin sənaye cəmiyyətinə, transformasiyası *modernləşdirmə*dir, müasir cəmiyyətin postmodern cəmiyyətinə, yəni sənaye cəmiyyətinin postsənaye cəmiyyətinə transformasiyası isə *postmodernləşdirmə*dir. Modernləşdirmə iqtisadiyyatda, siyasətdə, mədəniyyətdə və beynəlxalq rəqabətdə ənənəvi cəmiyyətdən müasir cəmiyyətə keçidlə bağlı dəyişikliklər prosesini öz daxilinə alır. Daha dəqiq desək, modernləşdirmə inkişafın, transformasiyanın və sivilizasiyanın rəqabətinin birləşməsindən ibarətdir.

XVIII əsrdən başlayaraq XXI əsrə qədər dünya modernləşdirmə prosesi əsas iki dövrə ayrıla bilər: ilkin və ikinci modernləşdirmə. İlkin modernləşdirmə sənayeləşdirməni, urbanizasiyanı, demokratikləşdirməni, institutlaşdırmanı,

dünyəviləşdirməni, mexanikləşdirməni, elektrikləşdirməni, avtomatlaşdırmanı, sosial rifahı, müasir elmi, kütləvi kommunikasiyaları və ümumitəhsili və s. öz daxilinə alır. İkinci modernləşdirmənin nəticəsi informasiyalaşdırma, xidmət sferalarının inkişafı, şəbəkə qarşılıqlı təsiri, rəqəmsal texnologiyaların geniş yayılması, innovasiyalara hazırlıq, diversifikasiya, yaşıllaşdırma, maddi istehsalın payının azaldılması və s. və elmtutumlu cəmiyyətin formalaşdırılma prosesidir. İkinci modernləşdirmənin gedişatında həyatın keyfiyyəti ön plana çıxır. Əgər həyatın maddi tərəfinin keyfiyyəti müxtəlif ölkələrdə uyğun olarsa, onda mənəvi və mədəni həyat hər yerdə xalqın inkişafı və tarixi formalaşma prosesi ilə əlaqədar olaraq müxtəlif cür qurulur. Modernləşdirmə anlayışı nəzəri nəticələrin 4 təbəqəsinə malikdir. *Birincisi*, bu, insan sivilizasiyasının XVIII əsr sənaye inqilabı zamanından fəaliyyətdə, davranışda, məzmununda, strukturda baş vermiş mühüm dəyişikliklərinin mühüm növlərindən biridir. Modernləşdirməyə daxildir: təhsil, inkişaf, dəyişiklik, innovasiyalar. İqtisadiyyat, cəmiyyət, siyasət, mədəniyyət, ekologiya, şüur səviyyəsi, dünyagörüşü və s. kimi sahələr modernləşdirməyə aiddir. *İkincisi*, modernləşdirmə - tarixi prosesdir, təhsil, inkişaf və innovasiyaların kompleks prosesidir. *Üçüncüsü*, modernləşdirmə beynəlxalq rəqabətin tərkib hissəsidir, ölkələr yüksək ümumdünya inkişaf səviyyəsinə çatmaq üçün bir-birini ötüb keçməyə çalışırlar. *Dördüncüsü*, modernləşdirməyə həm mütləq və həm də nisbi nöqtəyi-nəzərdən baxmaq olar. Bir ölkə çərçivəsində dəyişiklik və artım mütləq modernləşdirmədir, müxtəlif ölkələrin müqayisəsi zamanı nisbi modernləşdirmənin mənzərəsini almış oluruq. Modernləşdirmə ayrı-ayrı insanların şəxsi seçimi və inkişafının xarakterik xüsusiyyətidir. Onsuz cəmiyyətdə durğunluq hökm sürür. Əgər modernləşdirmədən imtina etsək, onda həyat tərzimizlə modernləşməni qəbul etmiş insanın həyat səviyyəsi arasında yaranmış rəqəmsizlik (kəsik) yalnız artacaqdır. Prezident İlham Əliyevin “Qara qızıl”ı insan kapitalına çevirək” ifadəsi xətti iqtisadi artımın altından xətt çəkmiş olur, yəni ölkənin sənayeləşdirilməsinin başa çatmasını gözləmədən iqtisadi artımın əvvəlki ənənəvi forma və metodları ilə postsənaye cəmiyyətinin əsasları – iqtisadiyyat və istehsal sahəsində kreativ sahələrin təşkilinə və

hazırlanmasına keçidi işarə etdilər. 2003-cü ildən bu yana həyata keçirilmiş sosial-iqtisadi layihələrə nəzər salsaq, görürük ki, Prezidentin bu sözləri XXI əsrdə Azərbaycanın yeni inkişaf kursunu keyfiyyətlə yenidən təyin etdi. Modernləşdirmə dövlətin inkişafının əsas istiqaməti statusunu əldə etdi. Bu, dövlət siyasətində çox mühüm dönüş idi. Heç şübhə yoxdur ki, dünya çoxpolyuslu olduğundan yenilənmiş formada Qərbin köhnəlmiş ideya-siyasi doktrinası Şərqlə nisbətdə daha çox özünü hiss etdirir, “sivilizasiyaların toqquşması” yalnız filosofların təxəyyülünün məhsulu deyil. Dünyəvi iqtisadi böhran və maliyyə böhranı və digər qlobal problemlər daha təhlükəli şəkil alırlar. Dünyanın maliyyə-iqtisadi xəritəsi nəhəng ölkələrin və beynəlxalq destruktiv qüvvələrin geosiyasi maraqları sistemində yerləşən kiçik ölkələr üçün oxşar rekonfigurasiya ciddi sınaqdır. Bu gün zəruri resurslara malik olmaqla özünü qorumaq və zamanın sərt tələbləri qarşısına çıxmaq üçün ölkənin rəqabət qabiliyyətini təmin edən tamamilə yeni ideya və qeyri-standart qərarlar lazımdır.

Lap əvvəllər ictimai inkişaf əsrinin əvəz olunmasında həlledici rol əsasında texnologiyanın prinsipial dəyişiklikləri, əmək predmeti və vasitələri olan istehsalın texnoloji üsullarına məxsus idi. Lakin öz aktuallığını saxlayaraq insan kapitalı olmadan bu gün onlar özbaşına ictimai istehsalın dayanıqlı, dinamik və səmərəli inkişaf problemlərini, stabil iqtisadi artımı, artan ictimai tələblərin ödənilməsi problemlərini həll etmək iqtidarında deyil. Müasir reallıq şərtləri daxilində fokus sosial-iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsi, ümumi modernləşdirilmənin tarixi məsələlərinin həllinin və innovasiya iqtisadiyyatının təşkilinin yeganə mənbəyi olan insanın – öz intellekti və vərdişləri hesabına yeni ideyalar, innovasiya sistemləri yaratmaq, öz gələcəyini kreativ əsasda qurmaq və modelləşdirmək qabiliyyətinə malik insanın xeyrinə dəyişir. Nəticədə postsənaye cəmiyyəti iqtisadiyyatında kreativ modernləşdirmə məsələsi irəli sürülür və innovasiya iqtisadiyyatının əsas formalaşma subyektinin kim olacağı sualına cavab vermək üçün məsələnin həlli tələb olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş sənaye ölkələrində innovasiya iqtisadiyyatının təşkili cəmiyyətin yeni sinif və qruplara bölünməsində özünü göstərdi.

Yeni siniflərin yaranması haqqında danışarkən bəzi qərb müəllifləri “intellektual əmək işçiləri”nin artan rolundan, digərləri - “professional-inzibati sinfin” inkişafından və.s. yazmağa başladılar. Onlar cəmiyyətin yeni sinfi strukturunun iqtisadi tərəflərinə baxmışlar. Sözsüz, yeni sinfin bazası iqtisadiyyatdır. Buna görə də innovasiya iqtisadiyyatı yaradıcı fəaliyyət prosesində iqtisadi dəyərləri formalaşdıran insanlardan ibarət uyğun sinfi formalaşdırır. Söhbət mülkiyyət, kapital və istehsal vasitələrinə malik iqtisadi sinifdən gedir. Marksizm-leninizm nəzəriyyəsinin klassikləri tərəfindən zamanında irəli sürülmüş “cəmiyyətin sinfi strukturunun burjuaziyadan, fəhlə sinfindən və sosial ziyalı təbəqədən ibarət olması” fikri öz analitik potensialını itirmişdir. Texniki və texnoloji proses nəticəsində cəmiyyətin sinfi strukturunun transformasiyası baş verir, bu da ictimai istehsalın inkişafında siniflərin rolu, əhəmiyyəti və yerinin obyektiv dəyişilməsi prosesi ilə əlaqədardır. İstehsalın yeni texnoloji üsullarının meydana gəlməsi ilə əlaqədar cəmiyyətin aparıcı sinfinin rolu yeni sosial subyektə keçir. Beləliklə, bu nəticəyə gəlmək olar ki, postsənaye əsrində innovasiya modernləşdirilməsi məsələlərinin həllinə keçid şərtləri daxilində sosial subyekt insan kapitalının istehsal subyektini, mədəni və informasiya resurslarının sahibi qismində innovasiyaların əsas lokomotivi kimi kreativ sinif formalaşır. Beləliklə, “ictimai sinif” yeni məzmunla zənginləşir. Azərbaycan da məhz dövlət bütün modernləşdirmənin kimi çıxış edir. Bu halda cəmiyyətin rolu (elmi kollektiv, vətəndaş birləşmələri, dini seqmentin nümayəndələri, istehsal kollektivləri nəzərdə tutulur) danılmazdır. Bir qayda olaraq, cəmiyyət qarşıya qoyulmuş məqsədlərin yaradıcı icraçı kimi çıxış edir. İnnovasiya modernləşdirməsində dövlətin funksional rolu onun cəmiyyətin həyatındakı əhəmiyyəti ilə təyin olunur. Doğrudur, innovasiya modernləşdirilməsinin əsas subyektini formalaşmaqda olan həmin kreativ sinifdir. İstənilən halda, dövlət dəyişikliklərin inisiatoru və vahid subyektini və eləcə də sifarişçisi kimi çıxış edir. Qeyd etmək zəruridir ki, dövlətin oxşar mövqeyi yalnız Azərbaycan üçün xarakterik deyil. Bir sıra ölkələrdə dövlətin əsas subyektini kimi iştirak etdiyi “developmentalizm” modernləşdirmə konsepsiyası populyardır. Mahiyyətinə görə, bu, zəif inkişaf etmiş

ölkələrin nəzəriyyəsidir. Məsələn, bəzi Cənub-Şərqi Asiya və Latın Amerikası ölkələri, İrlandiya məhz bu konsepsiyadan istifadə etməklə yüksək inkişaf səviyyəsinə nail olmuşlar. Qazaxıstanda gizlətmirlər ki, “developmentalizm” ölkənin inkişafının əsas strategiyasıdır. Qazaxıstan tədqiqatçılarının fikrincə, development strategiyalarının əsas şərti ölkənin inkişafına birgə yaxınlaşmada dövlət aparatının və siyasi təşkilatların, vətəndaş strukturlarının həmrəyliyidir. Bu zəmində Azərbaycan hökumətinin milli inkişaf konsepsiyasının reallaşması bu prosesə sosial qrupların mümkün qədər çox aktiv nümayəndələrini cəlb edir. Milli inkişafın mötəbər bazasını gənclərdən ibarət kreativ insanların idarəetmə funksiyalarının modernləşdirilməsi üçün əsas rol oynayan mobilləşdirmə təşkil edir. Hakimiyyət başa düşür ki, postsənaye cəmiyyətində səmərəli dövlət paradıqları, dövlət idarəetmə sistemi və nəzarət dəyişilir. Yeni tipli dövlətə çevrilmiş dövlətin əsas məqsədi modernləşdirilmiş sosial inkişaf, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarının qasıqlı gücləndirilməsidir.

Bu halda dövlət nəinki sifarişçiyə və eləcə də sosial innovasiya modernləşdirilməsinin zəmininə, nəticəli innovatora çevrilir. Bu cür dövlət böyük dayanıqlılığa malik olacaq, belə ki, o, yeni çağırışlara – innovasiyaların normaya çevrildiyi dinamik postsənaye mühitində olmağa çox uyğundur. Buna görə də dövlət iqtisadiyyatla deyil, iqtisadi inkişafı idarə olunmalıdır. Məhz bu cür dövlət- həmkar daha çox müasir qlobal dünyanın çağırışlarına uyğundur və innovasiya modernləşdirməsinin məsələlərini həll etmək bacarığına malikdir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alsaq, Azərbaycan hökuməti iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinin əsas beş istiqamətini təyin etmişdir.

Birinci istiqamət – Azərbaycanın innovativ inkişafıdır. Bu, müasir texnologiyaların Azərbaycan şirkətləri tərəfindən istifadə edilməsini, yeni məhsul istehsalının təminini və idxal bazarlarının genişləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamətdə artıq böyük işlər görülmüşdür. Sənayedə yeni texnologiyalardan istifadə etməklə 2007-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə yeni məhsul istehsalı 7 dəfə artmışdır.

İkinci istiqamət – inkişaf etməkdə olan bazar institutlarının dinamik möhkəmləndirilməsi və rəqabətin təyini. Bu istiqamət sahibkarlığın inkişafı və ölkə iqtisadiyyatına yeni investisiyaların cəlb edilməsi məqsədilə Azərbaycan iqtisadiyyatının mühüm elementlərindən biridir.

Üçüncü istiqamət milli iqtisadiyyatın gələcək diversifikasiyasını, müasir texnologiyaların tətbiqi ilə sonlu məhsul istehsalının genişlənməsini, yenidən emal olunan sənayenin və “bilik iqtisadiyyatı”nın yüksəlməsini nəzərdə tutur. Eyni zamanda modernləşdirmə siyasətinin mühüm elementlərindən olan innovativ inkişafın stimullaşdırılması məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin hüquqi və iqtisadi əsaslarının mükəmməlləşdirilməsi üzrə iş gedir.

Dördüncü istiqamət yeni keyfiyyətli insan kapitalının yaranması, yaradıcı düşünən kadrların tərbiyə edilməsi və kreativ iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq onların hazırlanmasıdır. Bu məqsədlə ölkədə sistemin bütün təhsil formalarının keyfiyyətə yenilənməsi üzrə fəal iş gedir.

İqtisadiyyatın modernləşdirilməsinin *beşinci* istiqaməti iqtisadi artımın yeni mənbələrinin təşkili üzrə işin davam etdirilməsidir. Bu məqsədlə nəzərdə tutulmuş Bakı-Tbilisi-Kars dəmiryolunun tikintisi başa çatmaqdadır. Bu günlərdə ilk qatarlar bu istiqamətdə xəttə buraxılacaqlar. Sistemin yeni infrastrukturuna texnoparklar, yüksək texnologiyalı şirkətlər, gəmiqayıran zavod, 3 sement zavodu, bir sıra digər istehsal və yenidən emal müəssisələri aiddir. Qeyd etmək lazımdır ki, güclü sosial-iqtisadi potensialın formalaşması üzrə strateji konsepsiyaların reallaşdırılmasına istiqamətlənmiş ölkə siyasəti və eləcə də iqtisadi və sosial sferalarda islahatlar artıq Azərbaycanın bugünkü mənzərəsini canlandırır. Beynəlxalq maliyyə strukturları Azərbaycanda iqtisadi və sosial sferalarda həyata keçirilən islahatları yüksək qiymətləndirdilər, ölkənin kredit reytinglərini yüksəldirdilər. Dünyada nüfuzlu təşkilat – Ümumdünya iqtisadi forum ölkələrin 2013-cü ildə rəqabət qabiliyyətliliyi üzrə növbəti hesabatlarda Azərbaycanın nailiyyətlərini yüksək qiymətləndirdi. İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi üzrə ölkə dünyada aparıcı mövqelərdən birini tutur və MDB fəzasında liderdir. Ölkədə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün

ölkədə son 10 ildə əldə edilmiş nailiyyətlərin qorunub saxlanması və inkişafına istiqamətlənmiş siyasət həyata keçirilir. Burada müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş nəhəng sənaye müəssisələrinin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilir. Yeni texnologiyalar bazasında kiçik və orta müəssisələrin fəaliyyəti gücləndirilir, onların sayı artır. Özəl sektora dövlətin zəruri dəstəyi də burada az rol oynamır. Ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən neft-qaz sektorunda genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilir. 2012-ci ildən yeni texnologiyalar bazasında fəaliyyət göstərən yeni neft-kimya kompleksinin təşkili üzrə layihənin reallaşdırılmasına başlanılmışdır. Müasir dünya tendensiyalarını nəzərə alıb, 2013-cü ilin sonlarına Bakının Qaradağ rayonunda ICI ingilis texnologiyası əsasında metanolun istehsalı üzrə nəhəng kimya zavodu istismara verilmişdir. Metanol neft və qaza ən alternativ olan maddədir. Gəncədə açılmış yeni alüminium zavodu ölkənin sənaye potensialını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirəcək. 2014-cü ildə metallurgiyanın gücü nəhəng metallurgiya kompleksi açmaqla daha da sürətləndi. Mövcud sənaye obyektləri yenidən qurulmaqdadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2012-2013-cü illərin planlarına nəhəng infrastruktur layihələrinin reallaşdırılması daxil oldu. Əsas su mənbələrinin Azərbaycanın hüdudlarından kənarında olduğunu nəzərə alsaq, mühüm layihələrdən biri olan Taxtakörpü Su anbarı suya olan ehtiyacı aradan qaldırmışdır. Şəmkiçay Su anbarı (2014-cü il) da torpaqların meliorasiyası və əhalinin kəsilməz olaraq içməli su ilə təmini ilə bağlı məsələlərin həllini təmin etmişdir. Layihəyə uyğun olaraq su anbarında nəqlədici, qəza sutullayıcı və təzyiqli enerji tunelləri tikilmiş, suyun əkin sahələrinə nəqli məqsədilə dəmir-beton üzlüklü kanallar inşa olunmuşdur. Bu mənbə hesabına Şəmkiçay, Göygöl, Samux və Goranboy rayonlarında 54 min hektar torpaqda suvarma yaxşılaşdırılacaq, 17 min hektar torpaq isə yenidən suvarılacaq. Şəmkiçay su anbarından Gəncə və Şəmkiçay şəhərlərinə, Samux rayonunun Nəbiəğalı qəsəbəsinə saniyədə 1,6 kubmetr su verməklə əhalinin içməli su təchizatı yaxşılaşdırılacaq. Onilliyin bu iki unikal layihəsi Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sahəsində dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir. Elektroenergetika üzrə inkişaf proqramı da uğurla həyata

keçirilir. Ölkədə bu sahədə iş 2012-2013-cü illərdə ölkənin bu istiqamətdə bütün planlarını reallaşdırmağa imkan verdi. Son on ildə gücü 1500 meqavatt olan 11 yeni elektrik stansiyası yaradıldı. 2012-ci ildə ölkənin energetik gücü 6,5 min meqavatt təşkil edirdi ki, bu da əvvəlki illərdən olan tələbatını tamamilə ödəyirdi. “Şimal 2” elektrik stansiyasının gücü 409 meqavatt təşkil edirdi.

2016-cı ilin ilk iki ayı üçün “Şimal” elektrostansiyasında 452 kVt/s elektrik enerjisi istehsal olunmuşdur. “Azərenerji”-dən verilən məlumata görə, fevral ayında enerji istehsalı 217, 7 mln. kVt/s təşkil etmişdir. 2015-ci ildə isə “Şimal”da elektrik enerjisi istehsalı 2 milyard 197,7 mln Kvatt/s təşkil etmişdir. “Şimal” elektrostansiyası Abşeron yarımadasında ən mühüm enerji obyektlərindən biridir. Ötürülən elektrik enerjisinin keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə respublika enerji sistemində də iş rejimi daha da yaxşılaşmışdır. Bu layihənin tamamilə başa çatması enerji sisteminin stabilliyini və ölkənin enerji təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsinə güclü təsir edəcəkdir.

2013-cü ildə istifadəyə verilmiş nəhəng elektrostansiyalardan biri də “Cənub”dur. Azərbaycanın 780 Meqavatt gücü olan enerji potensialı ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təkan vermişdir. Bu stansiyada yeni texnologiyalar quraşdırılmışdır və müasir standartlara cavab verir. Bu stansiyanın yaradılmasında azərbaycanlı mütəxəssislər çalışmışlar, onu azərbaycan şirkətləri qurmuşlar.

Azərbaycanın inkişafı – dünya miqyasında artıq realıqdır. Energetika istənilən ölkənin əsas sahəsidir. Energetikanı inkişaf etdirmədən bir ölkə belə inkişaf edə bilməz. İnkişaf üçün hökmən generasiya edən güc lazımdır. Azərbaycanda energetika təhlükəsizliyi problemləri uğurla həll edilir. Azərbaycan yeganə dövlətdir ki, öz enerji təhlükəsizliyini özü təmin edir və eyni zamanda digər dövlətlərin energetika təhlükəsizliyinin təmin olunmasında həlledici rol oynayır. Azərbaycan global səviyyədə çox ciddi partnərə çevrilmişdir. Artıq uzun müddətdir ki, ölkəmiz enerji resurslarını dünya bazarlarına çıxarır. Gələcəkdə də o, öz təbii resurslarını dünya bazarlarına çıxaracaqdır.

Yeni texnologiyalardan və beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə ölkəmiz alternativ enerji mənbələrinin təşkilinə keçmişdir. Məsələn, Qobustanda yeni günəş-

külək elektrostansiyası istifadəyə verilmişdir. Bu istiqamətdə işlər respublikanın digər regionlarında da aparılır.

Qobustanda hər birinin gücü 2,5 Meqavatt olan 4 külək elektrostansiyası fəaliyyət göstərir. Bakının bir neçə - Pirallahı adasında, Suraxanıda və Qaradağda istilik günəş elektrostansiyaları tikilmişdir.

Gündən-günə Azərbaycanda müxtəlif təchizat və göstəricilər hesabına infrastruktura dəyişir və bu da elektrik enerjisi tələb edir. İlk növbədə elektrik enerjisi yollarda təhlükəsizliyin təmini məqsədilə işıqlandırmaya daha çox sərf olunur. Xəzər dənizinin respublikamızla bitişən akvatoriyası külək enerjisi üçün çox əhəmiyyətli sahədir, burada külək parkları tikmək məqsəduyğundur.

Günəş, külək və geotermal energetika hesabına Azərbaycanda enerji potensialı yüksəkdir. Bu dörd əsas istiqamət energetikanın inkişafına böyük töhfə verə bilər. Termal mənbələr Azərbaycanda kifayət qədər daha perspektivli istiqamət hesab olunur. Ölkədə illərlə aparılmış geoloji-kəşfiyyat və qazıma işlərindən sonra neft və qaz ehtiyatları tükənmiş quyularda isti mənbələr saxlanmaqdadır. Onlardan geotermal enerji alıb istilik və ya elektrik enerjisinin əldə olunmasında istifadə etmək olar. Bu gün texnologiyalar suyun temperaturu 80 dərəcədən aşağı olmamaqla elektrik enerjisi almağa imkan verirlər. Geotermal mənbələrdən alınan istilik və ya elektrik enerjisi ilə stansiya yaxınlığında olan yaşayış məntəqələrini istiliklə və ya elektrikle təmin etmək və ya ümumi şəbəkəyə ötürmək olar. Termal enerji üçün real potensial olaraq Azərbaycanda bu gün 3 minə yaxın quyuyu vardır. Bu quyuları yenidən işləmək, dərinləşdirmək və təmir etmək lazımdır.

2012-ci ildə Sumqayıtda istifadəyə verilmiş “AzGüntex” zavodu LED lampalarının və günəş modullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmışdır. Zavod il ərzində 25 Meqavatt gücündə günəş panelləri istehsal edir, hal-hazırda il ərzində 50 Meqavatt gücündə günəş panellərini istahsal etmək imkanı vardır. Bu zavodda günəş panellərinin istahsalı alman texnologiyasına əsasən aparılır.

Azərbaycanda yeni-yeni innovasiyalar tətbiq olunmaqdadır. Ölkədə neft təchizatı, elektrik təchizatı, metal və digər materiallardan müxtəlif diametrli qaz

kəmərləri, kimya sənayesi məhsulları, tikinti materialları və s. istehsal olunur. Minik və yük avtomobillərinin istehsalı həyata keçirilir. İxrac edilən yüksək keyfiyyətli beynəlxalq standartlara uyğun sənaye və qida məhsulları xarici istehlakçılar tərəfindən böyük tələblə qarşılır. Aqrar sənayenin əsasını bu gün kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsi üzrə proqramların reallaşdırılması təşkil edir: əkin sahələri genişləndirilir, ildən-ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının həcmi yüksəlir, intensiv olaraq üzümçülük və bağçılıq inkişaf edir. Sahibkarlığa həvəsləndirmə siyasəti iqtisadi və sənaye cəhətdən inkişafa təkan verir. Digər tərəfdən, Azərbaycan xarici bazarlara öz investisiyaları ilə çıxır və bu investisiyaların coğrafiyası genişləndirilir. İndi ölkəmiz qonşu dövlətlərə - Türkiyəyə, Gürcüstana və eləcə də, Ukraynaya, Baltik ölkələrinə investisiyalar qoyur. Avropa İttifaqı çərçivəsində investisiya imkanları öyrənilir. İnkişafın mühüm amillərindən biri də bizim şəffaf maliyyə sisteminin mövcudluğudur. Bu, infrastruktur layihələri ilə əlaqədar sistemlərə də aiddir. Onların reallaşdırılması üçün eyni zamanda ölkə Prezidentinin ehtiyat fondundan ayrılan əlavə maliyyə vasitələrindən də istifadə olunur. Bu kontekstdə ölkənin regionlarının inkişafı üzrə dövlət proqramlarının reallaşdırılmasında əldə olunmuş proqresi də qeyd etmək lazımdır. Əgər ilk oxşar proqram 2004-cü ildə biznes-imkanların genişləndirilməsinə, sənaye potensialının formalaşdırılmasına, regionlarının inkişafının bir sıra digər məsələlərinin həllinə yönəldilmişdisə, 2009-2013-cü illəri əhatə edən ikinci proqram isə infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasına istiqamətlənmişdir. Bu çox geniş istiqamətdir: yollar, tunellər, yol örtükləri tikilir, magistrallar genişləndirilir. Yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ölkənin regionlarının idarəetmə sistemində daxil olurlar. Şəhər və qəsəbələr, rayon mərkəzləri salınır, onların xarici mənzərəsi dəyişilir və s. Paytaxtımızın əhalisi və qonaqları Bakı şəhərinin yenilənməsi layihəsinə görə həyata keçirilən işlərin kəmiyyətinin və keyfiyyətinin şahidinə şevrilirlər. Binaların yenidən bərpası üzrə işlər planauyğun gedir, körpülər, fəvvarələr tikilir, yeni parklar salınır. Dənizkənarı bulvar paytaxtın gözəl istirahət məkanlarından birinə çevrilmişdir. Hava limanı modernləşdirilmiş və Heydər Əliyev Mərkəzi – müasir

arxitekturanın şedevri yaradılmışdır. Heç şübhəsiz ki, dünyada analoqu olmayan bu arxitektura əsəri müasir Azərbaycanı təcəssüm etdirir. Memarlığın bu unikal nümunəsi dünya arxitekturası kitablarına daxil olmuş digər iki nümunə - 23 min tamaşaçı yerindən ibarət olan “Bakı Kristal Hall” konsert kompleksi və bükülmüş xalça formasına malik “Xalça muzeyi” Bakının xarici simasını tamamlamışdır. Mədəni və intellektual təyinatlı digər obyektlər də tikilməkdədir. Heç bir kəs üçün sirr deyildir ki, Bakı bu gün dünyanın ən gözəl paytaxt şəhərləri ilə yanaşı həm də xəzər dənizinin şərq sahillərində avropa paytaxtı kimi özünü strateji cazibədarlığını və tarixi əhəmiyyətini qoruyub saxlayaraq onlarla müəyyən parametrlərə görə uğurla rəqabət aparmaqdadır. Son illərdə dünya otel sənayesinin məşhur brendlərinin bir çoxu – Kempinski, Hilton, Jumeirah, MARRIOTT, For Seasons və Fairmont Bakıda özlərinin beşulduzlu otellərini açmışlar. Səhiyyə sisteminin modernləşdirilməsi üzrə irimiqyaslı işlər aparılır, müasir tibbi təchizatın tətbiq edilməsi hesabına onun maddi-texniki bazası möhkəmlənir – səhiyyə obyektləri yenidən qurulur, müalicə və diaqnostika mərkəzləri, xəstəxanalar, poliklinikalar təmir olunur. Yeni tikilmiş tibbi mərkəzlərə xaricdə hazırlıq keçmiş kadrlar cəlb olunur. Bakıda və regionlarda çoxlu sayda olimpiya mərkəzləri və ölkədə idmanın inkişafına istiqamətlənmiş və gənclərin fiziki və mənəvi inkişafına imkan verən digər obyektlər tikilmişdir. 2015-ci ilin yayında dünyaya səs salmış “Yay olimpiya oyunları” keçirilmiş və doğma Bakımız bütün dünyanın diqqət mərkəzində olmuşdur. Son illərdə Azərbaycan idmançıları müxtəlif növlər üzrə beynəlxalq nüfuzlu idman yarışlarında çoxlu sayda yüksək mükafatlar əldə etmişlər. Bütün bunlar Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının yüksək tempə inkişafından xəbər verir.

2.3. Azərbaycanın regionlarında iqtisadiyyatın dayanıqlı və innovativ inkişafının makroiqtisadi mexanizmləri

Ölkənin təşkilati hərəkətlərinin və idarəedici yanaşmalarının məcmusu kimi regionların struktur strategiyasının mahiyyətinin açılması üçün ilkin zəmin və uzunmüddətli strateji məqsədlərə nail olmaq üçün sistemli yanaşma lazımdır. Bu yanaşma həm milli və həm də beynəlxalq münasibətlərə təsiri nəzərə alınmaqla dövlətin fəal və məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsi kimi özünü göstərir. Bir tərəfdən, bir iqtisadi sistemdən digərinə hazırlıqsız, regionların spesifikasiyasını nəzərə almadan keçid, digər tərəfdən, regionların innovasiya sistemində və investisiya aktivliyinə və eləcə də dünya inkişaf tendensiyaları amili nəzərə alınmadan regionların iqtisadiyyatının təşkili və strukturunun formalaşması mənfi təsir göstərən dünya iqtisadi böhranının burulması, iqtisadi problemlərin kəskin gərginləşməsi və s. regionların mövcud dayanıqlı inkişaf problemini şiddətləndirdi və onun həllini daha aktual və zəruri etdi. Ölkənin regional-struktur strategiyası müasir dünya iqtisadi sisteminin və milli iqtisadiyyatın qarşılıqlı təsirinin bir sıra tələblərinə cavab verməlidir. O, hər şeydən əvvəl, ölkənin və global dünya iqtisadiyyatına uyğunlaşma maraqlarını ifadə etməli və elə elastik olmalıdır ki, baş verən dəyişikliklərə və tendensiyalara reaksiya verə, dünyada bütün yeni elmi-texniki nailiyyətləri nəzərə ala və uzunmüddətli xarakter daşıya bilsin. Müasir iqtisadi münasibətlərin tədqiqinə ümumi nəzəri yanaşma sosial-iqtisadi sferada baş verən əsas proses və tendensiyalar, qanunauyğunluqlar haqqında tam təsəvvür yaratmağa imkan verir. Akademik A.Nadirova görə, dövlət qarşısında duran təxirəsalınmaz vəzifələrdən biri Azərbaycanın regionlarının sosial-iqtisadi artımının təminatıdır [33]. Bir sıra iqtisadçılara görə, regionların yüksək texnoloji sənaye sahələrinin prioritet inkişafının siyasətdə icra nöqtəsi regional milli innovasiya siyasətinin formalaşması, sənayenin mühüm strateji sahələrinin təyini olmalıdır [34]. Fikrimizcə, aşağıdakı məsələlərin həlli zəruridir:

- Regionun təbii resurslardan və kənd təsərrüfatı məhsullarından istifadə etməklə innovasiya sənaye və aqrosənaye sahələrinin təşkili;
- innovasiya və strateji məhsulları istehsal edən yeni müəssisələrin bərpası və təşkili;
- ixrac olunan kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə sənaye imkanlarını proqnozlaşdıraraq əhalinin milli qida məhsulları ilə tam təmini;
- zəruri bazar və sənaye infrastrukturunun proqnozlaşdırılması əsasında regionların dayanıqlı inkişafının təmini;
- ehtiyatlara qənaət amillərini nəzərə almaqla sənaye sisteminin yenidən qurulması.

Uğurlu regional siyasət praktikası göstərir ki, prioritet sahələri düzgün və iqtisadi potensialını nəzərə almaqla onların inkişaf istiqamətlərini təyin etmək zəruridir. Bu isə ilk növbədə:

- bu siyasətin nə qədər düzgün seçilməsindən, hər bir tarixi dövr üçün regional inkişaf məsələlərinin təyinindən;
- regionların sosial-iqtisadi inkişafında və bütünlükdə respublikada ədalətlik və səmərəlilik prinsiplərindən;
- ölkənin prioritet sahələrinin inkişafı ilə regionların infrastrukturunun və prioritet sahələrinin inkişafı arasındakı əlaqələrin necə nəzərə alınmasından asılıdır [35].

Məhz göstərilən şərtlərin və amillərin uçotu lokal səviyyədə innovasiya inkişafının daha uğurlu təmininin mühümlüyünü qiymətləndirməyə imkan verir. Tədqiqatlarla təsdiq olunur ki, konkret regionun innovasiya inkişafı məsələlərinin realizasiyası üçün və bunun hesabına ölkənin bütün sosial-iqtisadi sistemi üçün aşağıdakı suallara cavab vermək zəruridir:

- İnnovasiyaları tətbiq edərək regionun hansı sosial-iqtisadi sektoru təbii mühitin yüklənməsini və maddi tutumu, enerji tutumunu və çirkləndirici tullantıları azalda və regionun rəqabət qabiliyyətini yüksəldə bilər?

- Region daxilində hansı innovasiya məhsul bazarlarını təşkil etmək olar və bu məhsullara tələb necə olacaqdır?
- Bu məhsul bazarları və regionun dayanıqlılığının yüksəldilməsinə və təmin olunmasına necə təsir edəcəkdir?
- Regional daxili daşıyıcılar və iqtisadi maraqları ifadə edənlər bu innovasiyaları və innovasiya məhsullarını əldə etmək üçün maliyyə vasitələrinə malikdirlərmi?
- Bu innovasiyalara onların nə qədər ehtiyacı vardır?
- Təbliğatlara, maliyyə dəstəyinə, həvəsləndirməyə və digər stimullaşdırma mexanizmlərinə zərurət varmı?

Milli və beynəlxalq təcrübə göstərir ki, müxtəlif sferaların tənzimləmə sistemlərinin nəticəliliyi hər şeydən əvvəl idarəetmə sisteminin iş qabiliyyətindən asılıdır.

«Uzunmüddətli perspektiv inkişafın fundamentinin formalaşması üçün regional idarəetmə iqtisadi və mədəni xüsusiyyətləri deyil, «iqtisadi olmayan» total «mobil» idarəetmədən kənar olmalıdır. Lakin idarəetmənin bu cür tətbiqi obyektiv şərtlərlə bağlıdırsa, «mobil» idarəetmədən istifadə heç də şübhə doğurmur [36]. Burada əsas odur ki, idarəetmə və tənzimlənmə üzrə fəaliyyət sistemli olaraq təşkil edilmiş olsun. Bu sistem yalnız idarəetmə predmetlərini təyin etməli deyil, həm də tədbirlərin sırasını, sosial, iqtisadi və ekoloji siyasət sferasına aid olan qərarların yerinə yetirilməsinə nəzarət və idarəetməni reqlamentləndirməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, konkret problemin həllinə istiqamətlənmiş məqsədli proqramlar xüsusi yer tutur. Məhz Azərbaycanın regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar ölkənin məqsədlərini və regionların maraqlarını nəzərə alan kompleks proqramlar qəbul edilmişdir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının dövlət proqramı 2004-2008-ci illərdə və regionların 2009-2013-cü illəri əhatə edən sosial-iqtisadi inkişaf proqramı ərazilərin xüsusiyyətlərini, bu sferada tədbirlərin həyata keçirilməsini və dayanıqlı inkişafın tənzimlənməsini nəzərə alır. Bütün bunlar Azərbaycan iqtisadiyyatının daha dayanıqlı və dinamik inkişafına gətirib çıxaracaqdır.

Regional siyasətin reallaşdırılmasının müqayisəli təhlili bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, qəbul olunmuş hüquqi-normativ aktlar ərazinin inkişafının tənzimlənmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi zərurətidir, hər bir region üçün bir sıra məqsədli proqramlar qəbul etmək və məhz regionların inkişafını reallaşdırmaq üçün aşağıdakıları etmək zəruridir:

Birincisi, müstəqil təsərrüfat sisteminin formalaşması üçün sahibkarlığın inkişafını təmin etmək lazımdır. Bunun üçün müəssisələrin yenidən qurulmasına, genişləndirilməsinə, sağlamlaşdırılmasına özəl investisiyalar cəlb etmək zəruridir. Özəlləşdirmə müəssisələrinin genişləndirilməsi və gələcək fəaliyyəti məqsədilə investisiya-innovasiya layihələrinin əsasında aparılmalıdır.

İkincisi, regionlarda selektiv struktur siyasətini aparmaq və regionlararası iqtisadi əlaqələri genişləndirmək zəruridir. Struktur siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün regional səviyyədə təkrar istehsalın fazalarını nəzərə almaq zəruridir. Prioritet sahələrin inkişafı və istehsalın mühafizəsi regionun dayanıqlı inkişafına, yəni onun təbii mühitinin saxlanmasına, landşaftından və təbii ehtiyatlardan rəşional istifadəyə istiqamətlənməlidir.

Üçüncüsü, tənzimləmə sistemləri sosial ədalət, iqtisadi məqsədyönlülük və ekololji təhlükəsizlik arasındakı tarazlığı dəstəkləməlidir.

Dördüncüsü, regionun hər bir sahəsi üçün iqtisadi tənzimləyicilərin seçilmiş yığımını əsaslandırmaq, regionda islahatların gedişinə ciddi nəzarət etmək tələb olunur.

Beşincisi, regionların iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək, daxili və xarici həmlələri təyin etmək zəruridir.

Azərbaycan əlverişli iqlim şəraitinə, təbii ehtiyat potensialına malik olduğundan bazar münasibətlərinə keçidlə əlaqədar olaraq regional qeyri-mütənasibliyi aradan qaldırmağa çalışır. Məhz qlobal iqtisadi böhran dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlılığı regional inkişaf sahəsində daha çox ölkənin iqtisadi siyasəti ilə təyin olunur.

III FƏSİL. MAKROİQTİSADI PROBLEMLƏRİN HƏLLİ YOLLARI VƏ İNNOVATİV İNKİŞAFIN MÜKƏMMƏLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. İnnovativ inkişaf və iqtisadi artımın perspektivləri

Dünya təsərrüfatının inkişafının müasir mərhələsi qloballaşmanın yüksək səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Burada ölkənin xarici ticarət balansının kəmiyyəti deyil, əlavə dəyərin təşkilinin qlobal “zənciri”ndə Azərbaycan iqtisadiyyatının mövqeyi mühüm rol oynayır. Azərbaycan iqtisadiyyatı hal-hazırda ixracın aşağı səviyyəsi, elmtutumlu sahələrin məhsullarının ixracında rəqabət üstünlüklərindən qeyri-səmərəli istifadə ilə xarakterizə olunur. Xarici təsirlərdən asılılığı aradan qaldırmaqla Azərbaycan iqtisadiyyatının strukturunu dəyişdirmək lazımdır. Elmlə istehsal arasında səmərəli əlaqənin olmaması yüksək gəlirlər əldə etmək məqsədilə Azərbaycan iqtisadiyyatına yüksək texnologiyalı sferalarda səmərəli rəqabət aparmağa imkan vermir. Azərbaycanda elmi çalışmaların istehsala tətbiqi hələ də aşağı səviyyədə qalmaqdadır. Göstərilən problemləri həll etmək üçün Azərbaycan hökuməti gələcəkdə iqtisadi artımın tempinin stimullaşdırılmasına və institusional çevrimələrin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş bir sıra islahatlar aparmalıdır. Azərbaycan cəmiyyətində bütün subyektlərin iqtisadi və siyasi fəaliyyətinə inamın yüksəldilməsini təmin edən institusional mühitin təkmilləşdirilməsi, bu cəmiyyətin bütün üzvləri üçün bərabərhüquqlu “oyun iştirakçıları”nın təşkili üzrə təcili tədbirlər həyata keçirmək lazımdır. Verilənlərin təhlili bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, hər bir ölkənin iqtisadi inkişafında ənənəvi olaraq onun iqtisadi modelinin sürətli inkişafına təsir edən mühüm prioritet istiqamətləri ayıyırlar. Azərbaycanda iqtisadi proseslər içərisində sənaye sahələri birinci yeri tutur. Bu amil Azərbaycanın sənaye sektorunda kapital tutumlu və innovasiya layihələrinin geniş tətbiqi ilə izah olunur. Dünya ekspertlərinin fikrincə, yüksək texnoloji çalışmaların müasir elementləri -

innovasiyalar, elm və texnikanın yenilikləri, yeni iqtisadi vasitələrin, o cümlədən innovasiya klasterlərinin və xüsusi iqtisadi zonaların tətbiqi çox uyğun gəlir. Azərbaycan iqtisadiyyatının açıqlığının təmini postsənayeləşmə iqtisadiyyatında irəliləməkdə mühüm amildir. Belə ki, monopolistik tendensiyaların məhdudlaşdırılması və korporasiyaların innovasiya fəaliyyətinə stimulaşdırılması kimi açıqlıq tezisi bu problemin həllərindən yalnız biridir. Məhz postsənaye kəsiyində ümumdünya ticarət təşkilatında (ÜTT) birləşmə üzrə və sonra isə ümumi Avropa iqtisadi fəzasının formalaşması məsələlərin həllinə iqtisadiyyatın danışıqlar aparılmalıdır. Uyğun tədbirlər qeyri-səmərəli sahələrin mühafizəsinə deyil, perspektivli dünya istehsal və yüksək texnologiyalı xidmət bazarlarının təmininə yönəldilməlidir. Azərbaycanda xüsusi iqtisadi artım proqramı işlənib hazırlanmalıdır, bu proqram həm struktur, demografik, elmi-texniki siyasətin uzunmüddətli tədbirlərini, həm də qısamüddətli xarakter daşıyan məcmu tələbin stimullaşdırılması, istehsalda istifadə olunan amillərin keyfiyyətinin dəyişməsi hesabına təkliflərin stimullaşdırılması kimi tədbirləri özündə saxlayacaqdır. Gələcəkdə ən əlverişli ssenaridə xammal ixracının yüksəldilməsi və yüksək qiymətlər ildə 0,5% ÜDM-in artımını təmin edəcəkdir. Hadisələrin əlverişsiz ssenaridə inkişafı zamanı bu kəmiyyət mənfəət olacaqdır. Beləliklə, yaxın perspektivdə ÜDM- in tam artımı yalnız qeyri-xammal şirkətlərinin ekspansiyası hesabına alın bilər. 7-faizli illik artım trayektoriyasında (son 10 ildə ÜDM-nin iki dəfə artımı) bu cür şirkətlərin yükü iki dəfə - 6%-ə qədər artmışdır. Azərbaycanın global iqtisadiyyata daxil olması ilə əlaqədar situasiya mürəkkəbləşir, hər şeydən əvvəl istehlak və müraciət sahələrində global rəqabətə təzyiqli gücləndirir. İstehlak tələbləri və müraciət məhsul və xidmətlərin şərtlərinə uyğun gəlmədikdə rəqabət qabiliyyətliliyinə tələblər institusional uyğunsuzluq effektinə gətirib çıxara bilər. Klaster siyasəti yeni “Azərbaycan iqtisadiyyatı” na çevrilməlidir. Bu, ticarət nöqtələrindən yetişmiş və real sektorda artımın çox hissəsini təmin edən (ildə 100 mln.dollar dövriyyəsi olan) orta şirkətlərdir. Bunlar müasir innovasiya iqtisadiyyatına uyğundur və Qərblə rəqabətə istiqamətlənmişdir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafının yaxın perspektivdə

əhəmiyyətli dərəcədə artımı makromaliyyə stabilliyindən asılı olacaqdır. Azərbaycan hökumətinin rəsmi verilənlərinə görə, respublika yaxın 10 ildə öz iqtisadiyyatını mühüm dərəcədə müxtəlifləşdirə, iqtisadiyyatın informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) və turizm kimi səmərəli qeyri-neft sektorlarını inkişaf etdirə və beləliklə də, dövlət gəlirlərinin və maliyyə resurslarının stabilliyini təmin edə bilər. Beynəlxalq ekspertlərin fikrincə, Azərbaycan öz regional liderliyini möhkəmləndirib dünyanın rəqabət qabiliyyətli ölkələri sırasına daxil ola bilər. Burada elmtutumlu sahələrin və eləcə də elmin müxtəlif sahələrinin inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan alimləri ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində tətbiq olunacaq böyük nailiyyətlər əldə etmişlər. Əldə olunmuş nailiyyətlərə görə Azərbaycan hər il nüfuzlu forumlarda qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Məqsədimiz iqtisadiyyatın neftdən asılılığını minimuma endirməkdir. Azərbaycanda innovativ inkişaf siyasəti “qızıl üçbucaq” adlanan üç sütun üzərində qurulur: insan resursu, əlverişli mühit və kapital. İKT, nanotexnologiyalar, kosmik sənaye, mikroelektronika, nüvə sənayesi və s. üzrə üzrə kadrların hazırlanması prioritet istiqamətlərdəndir. Elmin inkişaf etməsi üçün mühüm şərtlərdən biri maliyyə-texniki və informasiya bazasının möhkəmlənməsi, gənc alim və mütəxəssislərin dəstəklənməsi, onların xarici ali məktəblərdə təcrübə keçməsi, intellektual mülkiyyətin təşkili və birgə tədqiqatların aparılmasıdır. Hal-hazırda əsas prioritetlərdən biri iqtisadi sektorun elmi cəhətdən inkişafı, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, innovasiya məhsulunun inkişafı və ixracıdır. İqtisadiyyatda elmi tədqiqatların tətbiqi vacibdir. Müasir dövrdə iqtisadiyyat ilə elm arasındakı əlaqə çox zəifdir, bu da innovasiya sferasının inkişafı qarşısında böyük səddə yaradır.

3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolunun istiqamətləri

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə dövlətin funksiyalarının formalaşma mərhələsində olmasına baxmayaraq bu sferada dövlət siyasəti məqsədi istehsalın texnoloji səviyyəsini və rəqabət qabiliyyətinin

yüksəldilməsini təmin edən hüquqi, sosial-iqtisadi və təşkilati şərtlərin yaranması, innovasiya məhsulunun daxili və xarici bazarlara çıxarılmasının təmini, xaricdən gətirilmiş məhsulun daxili və xarici bazarlarda yerləşdirilməsi və bu əsasda dayanıqlı iqtisadi artımın sənaye istehsalı mərhələsinə çevrilməsinə keçid olan hökumətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsini təşkil edir. İnnovasiya fəaliyyətinin və mexanizmlərinin stimullaşdırılmasının normativ-hüquqi təminatının işlənilməsi və təkmilləşdirilməsi, ölkə iqtisadiyyatının inkişafının innovativ inkişaf yoluna iqtisadi inkişafı dövlət strategiyasının işlənilməsi Azərbaycanın dövlət innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlərinə aiddir.

Mülkiyyətin müxtəlif formalarının innovasiya strukturlarının inkişafı, kiçik innovasiya sahibkarlığının dəstəklənməsi, dövlət, sahə və regional səviyyədə innovasiya sahəsində prioritet istiqamətlərin ayrılması, elm və texnika sferasında fundamental tədqiqatların inkişafının stimullaşdırılması müasir innovasiya infrastrukturunun fəaliyyətinin və inkişafının dəstəklənməsi və s. az əhəmiyyət kəsb etmir. Nəhayət, bu sektorun inkişafı dövlətin dəstəyi, elmtutumlu, yüksək texnologiyalı istehsal vasitələr yatan investorların stimullaşdırılması və elmi əməyin nüfuzunun yüksəldilməsi, elm adamları və mütəxəssislərin layiqli həyat şəraitinin təşkili və intellektual mülkiyyət hüququnun müdafiəsi olmadan, elmi-texniki sferada vençur kapital qoyuluşu sistemlərini inkişaf etdirmədən mümkün deyil.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda dövlət siyasətinin mühüm məsələsi indiki dövrdə istehsalın səmərəliliyinin və məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə təsir edən elmi-texniki və innovasiya sferasının inkişaf prioritetlərinin təyiniidir. İnnovasiya fəaliyyətini gücləndirmək üçün hüquqi, iqtisadi və maliyyə şərtlərinin təmin və bəzi prioritet istiqamətlərin konkret təşkilati və iqtisadi inkişaf mexanizmlərini təyin etmək lazımdır.

Bu gün bu sahədə müəyyən işlər görülmüşdür. Məsələn, elmi-texniki işlənilmələrin innovasiya məhsuluna çevrilməsindən başlayaraq onların istehsalda mənimsənilməsinə qədər innovasiya fəaliyyətinin əsas mərhələlərinin reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Bunun üçün Azərbaycanın innovasiya prosesinin aktivləşdirilməsini

təmin edən infrastrukturun mərkəzləşdiyi regionlarında texnoparklar şəbəkəsinin, biznes-inkubatorların və innovasiya-texniki mərkəzlərin qurulma layihələri işlənilib hazırlanır.

Innovasiya sferasında dövlət siyasətinin reallaşdırılmasının əsas mühüm istiqamətləri normativ-hüquqi bazanın inkişafı və təkmilləşdirilməsidir. Müstəqillik dövründə respublikada elmi-exniki və innovasiya fəaliyyətinin təşkili və maliyyə təminatı məsələlərinin reqlamentləşdirən bir sıra normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlara «Elm haqqında», «Müəllif hüquqları haqqında», «Standartlaşdırma haqqında», «Patent haqqında», «Məhsul işarələri və coğrafi göstəricilər haqqında», Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin «Xüsusi iqtisadi zonaların təşkili haqqında», «Sənaye şəhərləri haqqında» fərmanları və s. aiddir.

Bundan başqa, müxtəlif sənaye sahələrində innovasiya inkişafı üzrə bir neçə proqram təqdiq edilmişdir. Azərbaycanda elmin inkişafının milli strategiyası və onun 2009-2015-ci illərdə reallaşması üzrə qəbul edilmiş Dövlət proqramı məhz ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmin rolunun artırılmasına, elm və texnika sahəsində idarəetmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə, elmi-texniki strukturun modernləşdirilməsinə, elmin, təhsilin və istehsalın inteqrasiyasına və eləcə də, elmi araşdırmaların və innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Nədən Azərbaycan innovasiya istiqamətinin inkişafını iqtisadiyyatda prioritet olaraq təyin etmişdir? Respublika rəhbərliyi başa düşür ki, karbohidrogen resursları tükənmiş təbii sərvətlərə aiddir, buna görə də iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişafı üzrə təsirli tədbirlər görür. Qeyri-neft sahələri içərisində ən yüksək artım tempini İKT nümayiş etdirir. Bu məqsədlə Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev İKT sektorunu neft sektorundan sonra prioritet istiqamət kimi təyin etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər ərzində rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində bir sıra əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. 2004-2014-cü illər ərzində qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)”, dövlət proqramları və

fəaliyyət planları müvəffəqiyyətlə icra edilmişdir. Həyata keçirilən dövlət proqramları və zəruri islahatlar sahəsində ölkəmizin ümumdünya elektron məkanına daha sürətli inteqrasiyası təmin edilmiş, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın təşəkkülü, peyk infrastrukturunun yaradılması, elektron hökumətin formaslaşdırılması, informasiya təhlükəsizliyi, informasiya cəmiyyəti quruculuğu, kadr hazırlığı və digər məsələlərin həlli istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Respublikamızda ən yeni texnologiyaların vətəndaşların gündəlik həyatının müxtəlif sahələrində tətbiqi, Azərbaycan milli internet resurslarının zənginləşdirilməsi, internet-radio, internet-televiziya proqramları, elektron qəzet və jurnalların yayılması, sosial şəbəkələrin geniş yer alması və respublika əhalisinin əksər hissəsinin internet istifadəçisinə çevrilməsi informasiya cəmiyyəti quruculuğunun mühüm tərkib hissəsi və təkanverici elementləri olmuşdur.

Bu illər ərzində baş vermiş ən uğurlu məqamlar aşağıdakılardır:

- Sektorda orta illik artım tempi 20-25% təşkil etmiş və sektor 6,7 dəfə genişlənmişdir;
- sektora 3,0 milyard ABŞ dollarından artıq investisiya yatırılmışdır;
- özəl sektorun payı 67,4%-dən 80%-ə yüksəlmişdir;
- bütün yaşayış məntəqələri telefonlaşdırılmış və telefon şəbəkəsi tam rəqəmləşdirilmişdir;
- mobil abunəçilərin sayı 7 dəfə, internet istifadəçilərinin sayı 14 dəfə, sabit şəbəkə abunəçilərinin sayı 1,6 dəfə artmışdır;
- ölkə əhalisi 99% rəqəmli yayımla əhatə edilmişdir;
- Azərbaycanda ilk telekommunikasiya peyki orbitə çıxarılmışdır;
- “e-hökumət” portalı və e-imza infrastrukturu yaradılmışdır;
- nanotexnologiyaların tətbiqinə başlanılmışdır.

2014-cü ildə Azərbaycan yüksək ayırdetməli yer səthinin məsafədən müşahidə peykinə - “Azersky”-ə sahib oldu və bununla ölkəmiz fəzada 2 peykə malikdir. İlk peykimiz – “Azerspace - 1” vasitəsilə 160 televiziya və 20 radio kanalı yayımlanır.

Yüksək texnologiyaların potensialının artırılması, innovativ və texnoloji tutumlu məhsulların istehsalı və dəstəklənməsi üzrə tədbirlər uğurla davam etdirilir. 2014-cü ildən başlayaraq informasiya texnologiyalarının inkişafı Dövlət fondu tərəfindən grant və güzəştli kreditlər vasitəsilə innovativ layihələr müəyyən edilir. “Yüksək Texnologiyalar Parkı”nın fəaliyyətinin təşkili üzrə işlər davam etdirilmiş, park tərəfindən ilkin pilot layihə olaraq “PiCampus” Biznes İnkubasiya Mərkəzi yaradılmışdır.

Hazırda ölkənin sabit telefon şəbəkəsi tam rəqəmləşdirilib, şəbəkənin təqribən 40%-i NGN texnologiyası ilə yenidən qurulmuş, İnternetə ən müasir çıxış imkanları yaradılmışdır. Əhalinin təxminən 99%-nə rəqəmli televiziya çıxış imkanı yaradılmışdır.

2014-cü ildə sektorun gəlirləri 16, 2% artaraq 2,2 milyard ABŞ dollarına çatmış, sektora 200 milyon ABŞ dollarından çox investisiya yatırılmışdır. Artıq ölkə əhalisinin 75%-i İnternet, 65%-i isə genişzolaqlı İnternet istifadəçisidir və bu, dünya ortasında göstəricisini təqribən 2 dəfə üstələyir.

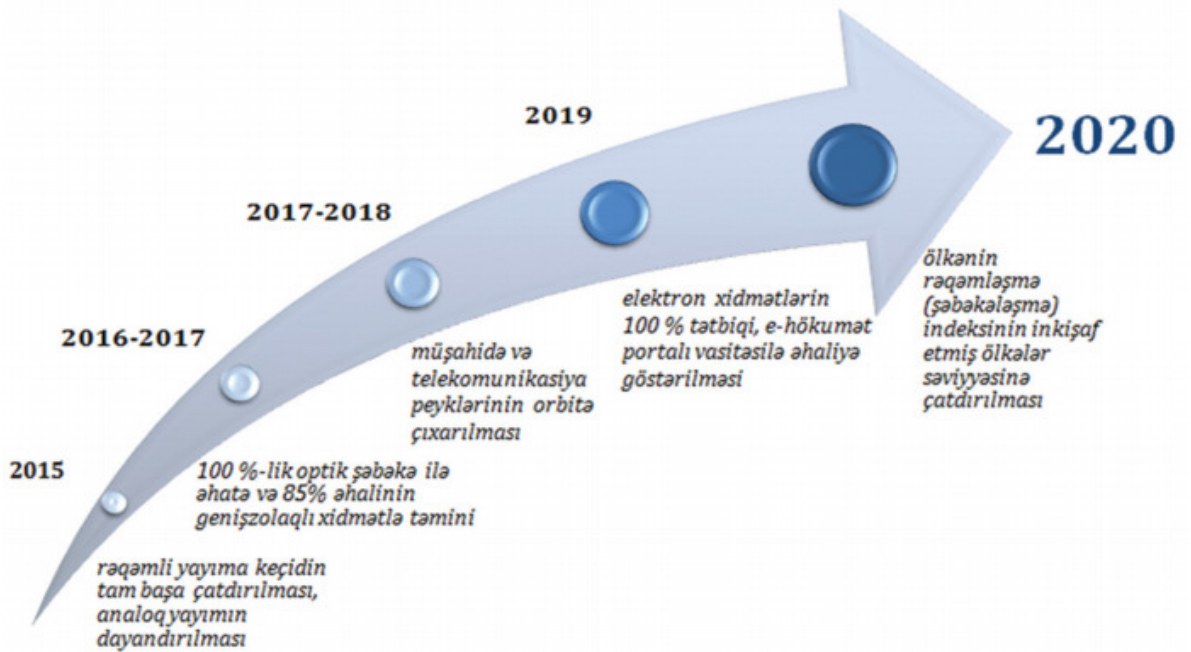
46 dövlət qurumu və 398 xidmət “Elektron hökumət” portalına inteqrasiya olunmuş, “ASAN imza”da daxil olmaqla 174 mindən artıq e-imza sertifikatı verilmişdir və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. 2014-ci ilin ərzində e-xidmətlərdən istifadə edənlərin sayı 6,7 dəfə artmışdır. E-xidmətlərin tətbiqinin genişləndirilməsi üzrə müvafiq dövlət qurumları ilə birgə işlər davam etdirilir.

İnnovativ sahibkarlığın inkişafına dəstək məqsədilə “Yüksək texnologiyalar Parkı” və İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan 2010: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında bütün sahələr, o cümlədən İKT sahəsi üzrə gələcək hədəflər müəyyən edilmiş və ölkəmizin gələcək inkişafında rabitə və yüksək texnologiyalar sahəsinin əhəmiyyətli rolu qeyd olunmuşdur.

Konsepsiyada 2010-ci ilə kimi sektorun inkişafı ilə bağlı konkret prioritetləri və məqsədləri müəyyən edən “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin

inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli strategiya” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 02 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş və ölkədə informasiya cəmiyyətinin inkişafı üzrə prioritet istiqamətlər və hədəflər müəyyənləşdirilmişdir (şək.1).

Şəkil 1. informasiya cəmiyyətinin inkişafı üzrə prioritet istiqamətlər və hədəflər

Milli Strategiyada nəzərdə tutulmuş məqsədlərə çatmaq üçün informasiya və telekommunikasiya infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, müxtəlif sahələr üzrə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, rəqabətə davamlı və ixracyönlü İKT sənayesinin qurulması, İKT-nin tətbiqi ilə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması, informasiya cəmiyyəti mühitində xalqın irsinin qorunub saxlanması, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, informasiya və İKT-dən təhlükəsiz istifadənin təmin edilməsi, regional və beynəlxalq informasiya məkanına inteqrasiyanın genişləndirilməsi kimi vəzifələr müəyyən edilmişdir. Milli Strategiyada İKT və yüksək texnologiyalar sahəsində aşağıdakı 8 istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur (şək.2.).

İKT və poçt infrastrukturunun inkişafında da irəliləyişlər olmuşdur. Respublikanın sabit telefon şəbəkəsi infrastrukturunun modernləşdirilməsi, yeni texnologiyaların regionlarda tətbiqinin genişləndirilməsi və sabit şəbəkə üzərindən yeni rabitə xidmətlərinin göstərilməsi bu sahə ilə bağlı qarşıda duran əsas məqsəddir.

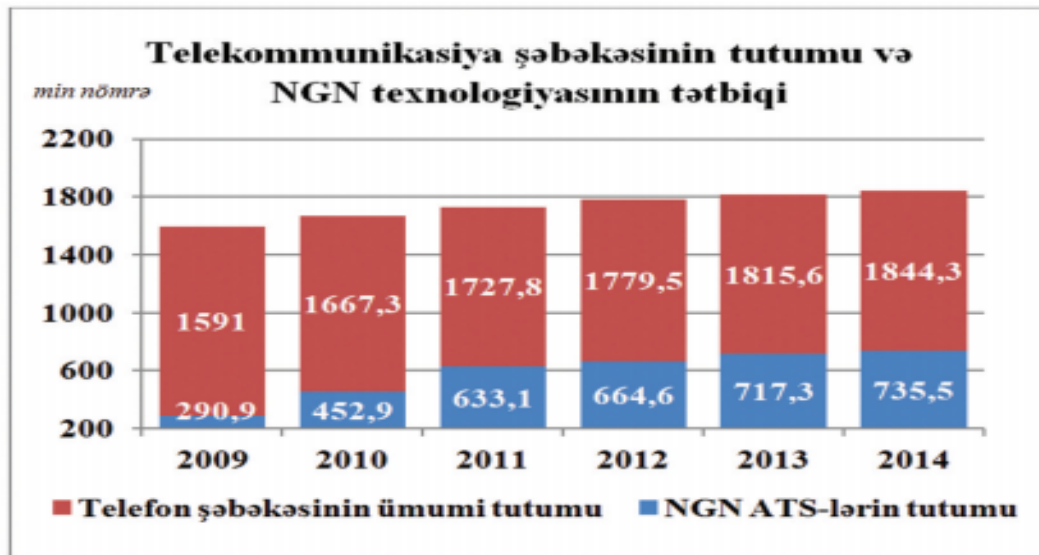

Şəkil 2. Əsas istiqamətlər

Bakı şəhərində abunəçilərin sayının artmasına uyğun olaraq əhalinin keyfiyyətli internet xidmətləri ilə təmin edilməsi məqsədilə beynəlxalq şəbəkəyə 200 Gbit/s sürətlə qoşulma imkanı verən internet platforması qurulmuşdur. 2014-cü ilin yekununa görə ölkə üzrə əhalinin hər 100 nəfərinə düşən telefon aparatlarının sayı 18.65 ədəd təşkil edir. Azərbaycan 100 nəfərə düşən sabit telefon abunəçilərinin sayına görə ümumdünya orta göstəricini 22,7% üstələyir. Eyni zamanda hər 100 ailəyə düşən telefon aparatlarının sayı 69,01 ədəd təşkil edir (şək.3).

Ölkədə internet xidmətlərinə tələbatın artmasının və yaradılmış texniki imknlığın nəticəsidir ki, hesabat ilində beynəlxalq internet kanallarının ümumi tutumu 80 Gb/s artırılaraq 330 Gbit/s-yə çatdırılmışdır. Son illər beynəlxalq internet kanallarının tutumunun artırılması sayəsində Gürcüstan, İran, İraq, orta Asiya ölkələrinə internet trafiki Azərbaycan ərazisindən ötürülür.

Ölkədə internet xidmətlərinə tələbatın artmasının və yaradılmış texniki imkanlığın nəticəsidir ki, hesabat ilində beynəlxalq internet kanallarının ümumi tutumu 80 Gb/s artırılaraq 330 Gbit/s-yə çatdırılmışdır. Son illər beynəlxalq internet kanallarının tutumunun artırılması sayəsində Gürcüstan, İran, İraq, orta Asiya ölkələrinə internet trafiki Azərbaycan ərazisindən ötürülür.

Mənbə: RYTN, DSK

Şəkil 3. Telekommunikasiya şəbəkəsinin tutumu

Mobil rabitə İKT sektorunda həm gəlirlərdəki payına, həm də inkişaf tempinə görə aparıcı mövqeyə malikdir. Mobil telefon rabitəsi xidmətləri ölkənin əhali yaşayan ərazisini tam əhatə edir. Hazırda ölkədə hər 100 nəfərə düşən mobil abunəçilərin sayı 112-yə bərabərdir və bu göstərici üzrə Azərbaycan ümumdünyü orta göstəricisini 17 % üstələyir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 03 dekabr tarixli qərarı ilə “Milli Nüvə Tədqiqatları Mərkəzi” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdır. Cəmiyyətin əsas məqsədi nüvə elmləri, nüvə texnologiyaları və nüvə energetikası sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsindən, o cümlədən nüvə texnologiyalarının müasir dövrün tələblərinə və milli mənafeələrə uyğun dinc məqsədlərlə inkişaf etdirilməsindən və onda istifadənin təmin olunmasından ibarətdir.

Ölkədə çoxsaylı informasiya resurslarının və xidmətlərinin yaradılması, onlardan istifadənin genişlənməsi və informasiya sistemlərinin qlobal informasiya məkanına inteqrasiyasının genişlənməsi Azərbaycanda da “Data Mərkəz”in yaradılmasını zəruri etmişdir. “Data Mərkəz” aşağıdakı xidmətləri əhatə edir:

- Beynəlxalq rabitə kanallarının təşkili, arabağlantıların yaradılması və nömrə daşınması xidməti;
- resurslardan istifadə;
- məlumatların ehtiyat surətlərinin çıxarılması və bərpası;
- İT sistemlərinin idarə olunması;
- bulud texnologiyalarının tətbiqi.

“Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralı” layihəsi (TASİM) Avrasiya regionunda keyfiyyətli və səmərəli qiymətlərlə internetə qoşulma imkanlarının məhdud olması və regionun beynəlxalq qoşulmalarla zəif təchizatı nəzərə alınaraq, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə irəli sürülmüşdür. TASİM layihəsi İKT-nin çox yüksək inkişafa malik olan iki nəhəng regionu – Qərbi Avropanı və Sakit okean hövzəsində olan Şərqi Asiyanı birləşdirərək, magistral üzərində yerləşən təxminən 30 ölkəni əhatə edəcəkdir.

Elmtutumlu və innovativ sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin təmin olunması sektorda tətbiq olunan əsas strateji istiqamətlərdən biridir. Bu gün Azərbaycanda İT sənayesi inkişaf edir, yerli şirkətlərin peşəkarlıq səviyyəsi yüksəlir, ölkənin İKT şirkətləri yerli layihələrlə yanaşı, Cənubi Qafqazda və Mərkəzi Asiya ölkələrində layihələr icra edir, Azərbaycanda istehsal olunan məhsulların region bazarlarına ixracında ildən-ilə artım müşahidə edilir.

İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun yaradılmasının əsas məqsədi ölkədə İKT sahəsində sahibkarlığın inkişafı və maliyyə dəstəyilə təmin edilməsi, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, yeni texnologiyaların yerli iqtisadiyyata inteqrasiyası, elmi-tədqiqat işlərinin və eyni zamanda innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi üzrə layihələr dəstəkləməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 noyabr tarixli Fərmanı ilə Yüksək Texnologiyalar Parkı yaradılmışdır. Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) regionda texnoparkların yaradılmasında pioner olmaqla, müxtəlif istehsalat sahələri üzrə ixtisaslaşmış nəhəng zavodlar kompleksidir. Regionda nadir layihə olan STP Azərbaycanın həm daxili, həm də xarici bazarının tələbatını tam ödəmək qabiliyyətinə qadirdir.

Texnoparkın məhz Sumqayıtda yaradılması Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan verməklə yanaşı, vaxtilə Qafqazda sənaye mərkəzi kimi yaradılan Sumqayıtın tarixi ənənələrinin bərpası deməkdir.

Bu gün STP-nin tikinti-montaj və istehsalat sahələrində 4500 işçi işləyir. Tikilməkdə olan zavodlar təhvil verildikdən sonra işçi heyətinin sayı 1000 nəfər də artacaq ki, bu da öz növbəsində sosial yaşayış standartlarının yaxşılaşdırılmasına zəmin yaradacaq.

STP 2009-cu il dekabr ayının 22-də dövlət başçısı Cənab İlham Əliyev tərəfindən istismara verilmişdir. STP-nin bütün zavodları Avropada istehsal olunmuş ən yeni texnoloji avadanlıqla təchiz olunub. İstehsal prosesində istifadə olunan xammallar da Avropanın qabaqcıl ölkələrindən idxal olunur.

Ümumi sahəsi 250 hektar olan sənaye tikililəri sahəsində yeni zavodların dizaynı və tikintisi davam edir. STP-nin bütün zavodları Avropa istehsalı olan laboratoriyalarla təmin olunub və AZS ISO/IEC 17025-2009 standartlarına uyğun akkreditə olunub; STP-də istehsal olunmuş bütün məhsulların müvafiq sertifikatları var. STP-də ISO 9001 və OHSAS 18001 beynəlxalq standartları da tətbiq olunur.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda sənaye parklarının yaradılmasına başlanılmasının ciddi əsasları var. Xarici ölkələrin təcrübəsinə istinad edərək demək olar ki, sənaye parkları sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri–neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək və əhalinin istehsal sahəsində məsgullugunu artırmaq imkanına sahibdir. Buna görə də müxtəlif sənaye sahələrini inkişaf etdirmək istəyən, ölkə iqtisadiyyatının tarazlı inkişafında maraqlı olan dövlətlər iqtisadi siyasətlərində sənaye parklarının yaradılmasına, inkişafına yer verirlər.

Türkiyə, Almaniya, Polşa, Latviya, Rusiya, Çin və Cənubi Koreya təcrübələri göstərir ki, sənaye parklarının yaradılması ölkə iqtisadiyyatının ixrac, rəqabət qabiliyyətinin, idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının artırılması, ətraf rayonlarda məşğulluğun təmini, investisiyaların və müasir texnologiyaların cəlb edilməsi kimi prioritet vəzifələrin həyata keçirilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Sənaye parkları müxtəlif cür (sənaye şəhərcikləri, ixrac–emal zonaları biznes parkları, ali texnologiya parkları, sənaye inkisaf zonaları və eko–sənaye parkları kimi) adlandırıla bilsə də, onların iki ümumi fərqləndirici xüsusiyyəti var. Birincisi, həmin məqsəd üçün ayrılan torpaq sahəsində bir neçə firma bir-birinə yaxın olmaqla yerləşdirilir, ikincisi, onların ümumi infrastrukturunu, kommunal xidmətləri, yangınsöndürmə və təhlükəsizlik xidmətləri və ümumi əraziləri olur.

Sənaye parkları həmçinin park fəaliyyətlərini idarə edən ümumi idarəetmə strukturuna da malik olur. Sənaye parklarının üstünlüyü həm də ondan ibarətdir ki, onlar investisiya layihələrinin inkisafını, eləcə də kiçik və orta müəssisələrin gəlir əldə etməsi imkanlarını asanlaşdırır.

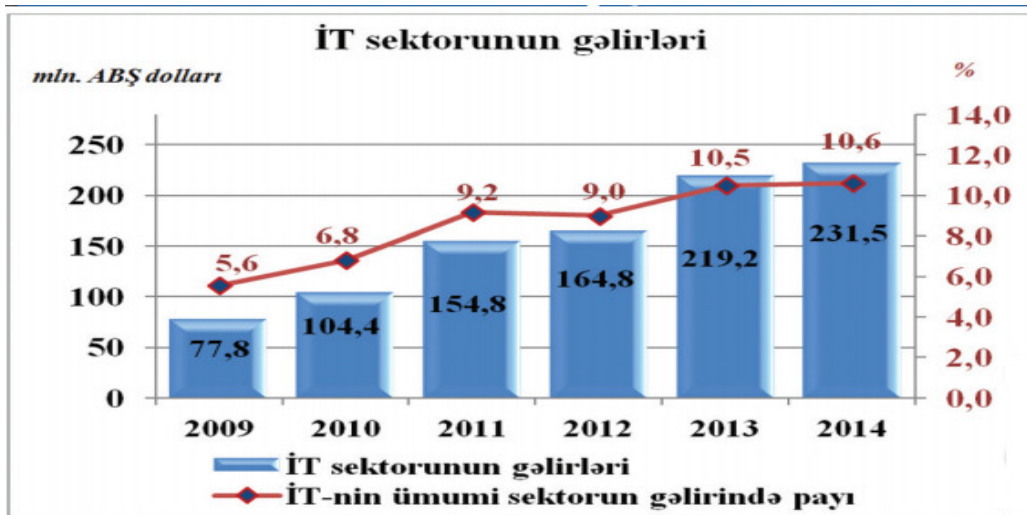
Sənaye parkında yerləşən biznes müəssisələrindən fərqli olaraq, kənarında yerləşən müəssisələr bəzi çətinliklə üzləşir. O cümlədən, sahibkarlar torpaq əldə etmək üçün müraciət etmək və müvafiq ödənişi həyata keçirmək, torpağı müvafiq istifadə üçün hazır şəkilə gətirmək, kommunal xidmətlərə giriş imkanı əldə etmək üçün əlavə təzminat ödəmək, tullantıların emalı sistemlərini tikdirmək, əraziyə münasib giriş strukturunu təmin etmək, yerli hakimiyyət orqanlarından müvafiq icazələrin alınması prosesində bürokratiya halları ilə üzləşmək, sənaye parkında təklif edilən ümumi xidmətlərin bu ərazidə təklif edilməməsi kimi problemləri həll etmək məcburiyyətində qalırlar. Sənaye parklarında isə biznes təşkilatları bu cür çətinliklər yaşamır. İlk növbədə ona görə ki, sənaye parklarında biznesin təşkilində dövlət maraqlı olur. Bundan başqa, sənaye parklarında xidmətlər ortaq olduğundan, əməliyyatların ümumi dəyəri çox vaxt sənaye parklarında daha sərfəli olur və kiçik və orta müəssisələr orta biznes imkanlarından bəhrələnir. Sənaye parkları iri şirkətləri cəlb etməklə kiçik və orta müəssisələrin inkisafına əlavə dəstək verir, daha böyük

iqtisadi rəqabətə davamlılığı təmin edir. Bu isə öz növbəsində biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Lakin sənaye parkları əlverişli biznes mühitini tam formalasdıra bilmir. Beləliklə, texnopark strukturlarının yaranması və formalasması Azərbaycanda elmi-texniki infrastrukturun modernləşməsinə, elmin, təhsilin və istehsalın inteqrasiyasının təmin edilməsinə, innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılması və iqtisadiyyatın yüksəldilməsinə və bütövlükdə ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmasına müsbət təsir göstərir. Regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılmasının əsas məqsədi Azərbaycanın regionlarında texnoloji istiqamətin geniş spektri üzrə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi sayılır. Yüksək texnologiyalara malik ərazilər innovasiya infrastrukturunun subyektləri sayılır və istehlak təyinatlı yüksək texnoloji məhsulların buraxılışı üzrə xarici şirkətlərlə birgə müəssisələr yaratmaq əsasında fəaliyyət göstərirlər. Bu cür təşkilatların yaradılmasında məqsəd Azərbaycan iqtisadiyyatına istehlak mallarının istehsalı üzrə müasir texnologiyaların cəlb olunmasıdır. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin yaradılması üçün ilkin şərtlər əlverişli coğrafi mövqe, istehsal infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf səviyyəsi zəngin mineral resursların mövcudluğu, iqtisadi və siyasi sabitlik hesab olunur.

Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin effektiv inkişafı üçün ən mühüm şərtlər müvafiq qanunvericilik bazasının işlənib hazırlanması və potensial partnyorlar üçün güzəştlər sisteminin tətbiqi sayılır. Yüksək texnologiyalı ərazilər assosiasiya formasında yaradıla bilərlər. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin inkişafı nisbətən az müddətdə ÜDM-də elmtutumlu məhsulların payının artmasına yerli elmi-texniki və istehsal heyətin yüksək texnologiyalı sferaya cəlb olunmasına, rəqabətqabiliyyətli məhsullarla dünya bazarına çıxmaq üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və beynəlxalq keyfiyyət standartına keçidin sürətlənməsinə kömək edir.

İKT, informasiya və poçt sektoru üzrə 2014-cü ildə əldə olunmuş gəlirlərin həcmi müqayisəli qiymətlərlə əvvəlki ilə nisbətən 16, 2% artaraq 2 188, 6 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2013-cü illə müqayisədə artım tempi İKT sektorunda 13,3%, poçt sektorunda 9,1%, informasiya sektorunda 2 dəfə təşkil etmişdir (şək.4.).

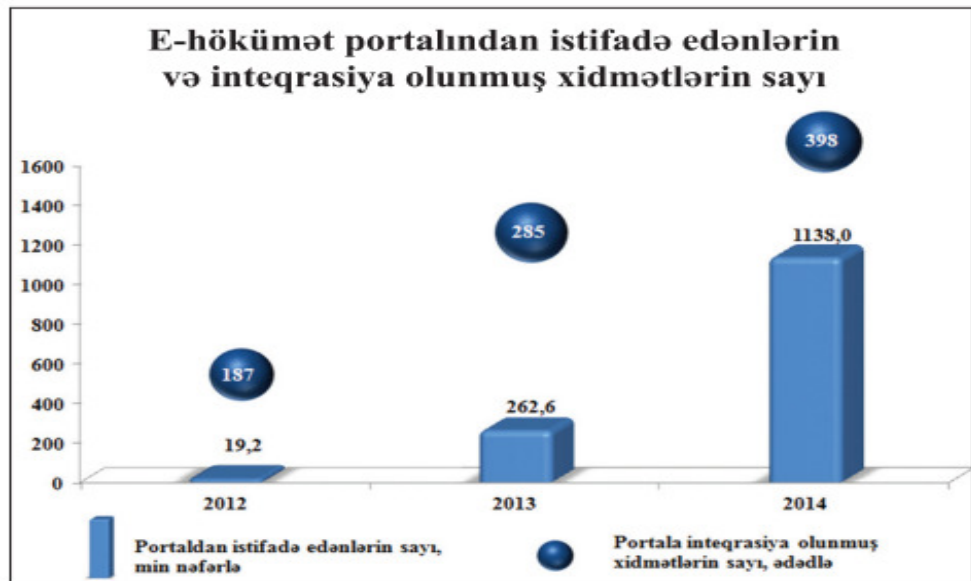
Şəkil 4. İKT sektorunun gəlirləri

Son 5 il əqrzində ölkənin İT sektoru təqribən 2,2 dəfə genişlənmişdir. Ümumilikdə sektorun ÜDM-də payı 1,9%, qeyri-neft ÜDM-də isə 3,2% təşkil etmişdir. Sektor üzrə gəlirlərin təxminən 80%-i özəl sektorun payına düşmüşdür.

İKT üzrə milli kadrların hazırlanması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilir.

İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu istiqamətində “Elektron hökumət” infrastrukturunun və xidmətlərinin ictimai həyatın bütün sferalarını əhatə edə biləcək şəkildə təşkil edilməsi və təkmilləşdirilməsi mühüm göstəricilərdən biri kimi qəbul edilir. Müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə dövlət qurumları tərəfindən ölkə ərazisində yaşayan bütün insanlara e-xidmətlərin göstərilməsinə şərait yaradılması qarşıya qoyulmuş əsas məqsəddir. Bu, ilk növbədə xidmətlərin göstərilməsi üçün dövlət qulluqçuları və vətəndaşlar arasında münasibətləri sadələşdirməyə və şəffaflaşdırmağa şərait yaradır.

“Elektron hökumət” portalından istifadə dövlət qurumları arasında əlaqələrin genişləndirilməsini, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasını təmin etmişdir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə təsdiq edilmiş siyahı üzrə 452 elektron xidmətdən 322-si, ümumilikdə isə 398 xidmət “Elektron hökumət” portalında yerləşdirilmişdir (şə.k.5). 2014-cü ilin sonuna “Elektron hökumət” portalına 46 dövlət qurumu inteqrasiya olunmuşdur.

Şəkil 5. Xidmətləri sayının asılılığı

2014-cü il üçün e-xidmətlərdən istifadə sayı əvvəlki illə müqayisədə dəfəflərlə artaraq 1 milyondan 6,7 milyona qədər yüksəlmiş, portala daxil olan istifadəçilərin sayı isə təqribən 0,9 milyon nəfər artaraq 1,14 milyona çatmışdır. əhalinin “Elektron hökumət” portalından istifadəsinidaha da asanlaşdırmaq məqsədilə “Mobil hökumət” konsepsiyası çərçivəsində “Elektron hökumət” portalının 10 e-xidmət üzrə mobil tətbiqi hazırlanmışdır.

Ölkədə e-imzanın tətbiqi üzrə Milli Sertifikat Xidmətləri Mərkəzi 2011-ci ildən fəaliyyət göstərir və hər il e-imza sistemi təkmilləşməkdədir. Elektron imza sisteminin kompüter və mobil telefon versiyası işə salınmış, imzanın sadələşdirilmiş rejimdə verilməsi altsistemi işlənib hazırlanmışdır.

Son illərdə fəaliyyətə başlamış “ASAN xidmət” mərkəzləri şəffaflığın artırılmasına, korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə, vətəndaşların əlavə xərclərinin və vaxt itkisinin azaldılmasına, dövlət xidmətlərindən asan şəkildə istifadə olunmasına xidmət edir.

Respublika əhalisinin sağlamlıq monitorinqinin həyata keçirilməsi məqsədilə Səhiyyənin İnformasiyalaşdırılması Mərkəzi yaradılmış və bütün mövcud məlumat bazaları və sistemləri Mərkəzə inteqrasiya olunmuşdur. Tibb müəssisələrinin

avtomatlaşdırılması məqsədilə yaradılmış nümunəvi elektron səhiyyə informasiya sisteminə 17 dövlət səhiyyə müəssisəsi qoşulmuşdur.

Respublika üzrə təhsil müəssisələrinin 38%-nin Azərbaycan Təhsil Şəbəkəsinə və İnternetə qoşulması təmin olunmuş və dərslikləri, elektron tədris və təlim materiallarını bir mənbədə birləşdirmək üçün www/e-resurs.edu.az portalı istifadəyə verilmişdir.

İşçi və işəgötürən arasında bağlanmış əmək müqavilələrinin qeydiyyatı üzrə xidmətlər ən çox müraciət olunan xidmətlərdir. Yaradılmış sistem işçilərin iş yerindən arayış alması proseduru asanlaşdırır. İşsizlik statusunun verilməsi və müavinətin təyin edilməsi, məşğulluq orqanları vasitəsilə iş axtarışı, məşğulluqla bağlı, habelə peşə hazırlığı, əlavə təhsil və haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunmaq üçün müraciətin və sənədlərin qəbulu və s. kimi e-xidmətlər də vətəndaşlara təqdim olunur. Portalda satınalma planlarının yerləşdirilməsi, açıq tenderlər, kotirovka sorğusu göndərmək, təkliflər sorğusu göndərmək kimi xidmətlər mövcuddur.

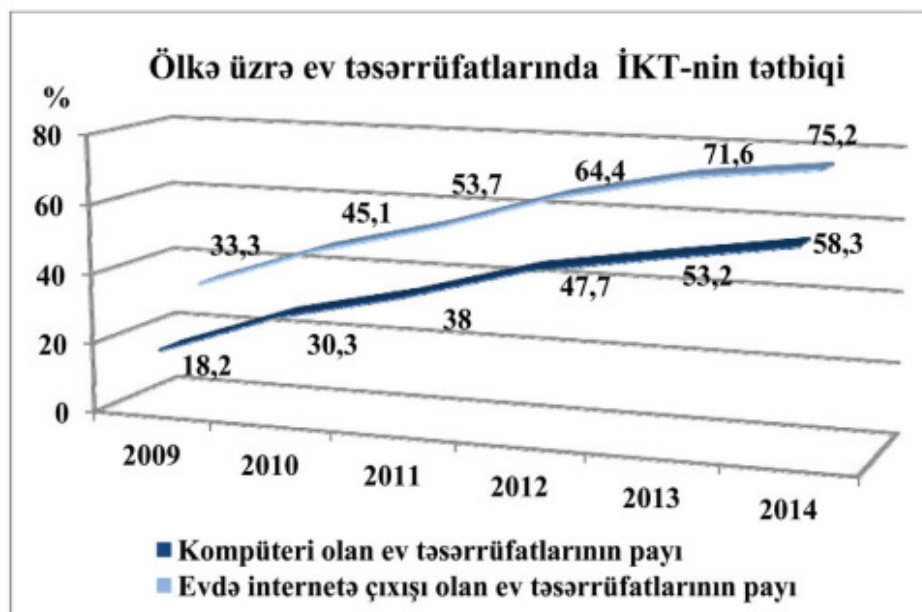
Dövlət Miqrasiya Xidmətinin vətəndaşlığın əldə edilməsi, bərpa edilməsi, ölkə ərazisində müvəqqəti olma müddətinin uzadılması, daimi yaşama üçün icazə, əmək fəaliyyətinə icazə və müddətinin uzadılması, miqrasiya orqanlarında qulluğa qəbul, onlayn ödəmə kimi xidmətlər portala inteqrasiya olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət Qulluğu Məsələləri üzrə Komissiya vakant vəzifələr üzrə dövlət qulluğuna qəbul olmaq istəyən vətəndaşların onlayn sınaq test imtahanı verə bilmələri üçün “Onlayn sınaq test imtahanlarının keçirilməsi” xidmətini istifadəyə vermiş və həmin xidmət “Elektron hökumət” portalına inteqrasiya olunmuşdur.

Azərbaycanda informasiya cəmiyyəti quruculuğu prosesinin sürətlənməsi, siyasi, iqtisadi və sosial proseslərdə İKT-nin rolunun artması və informasiya texnologiyalarından asılılığın daha da güclənməsi şəbəkə və informasiya təhlükəsizliyi problemini aktuallaşdırmışdır. 2012-ci ildən fəaliyyət göstərən Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi kibertəhlükəsizlik sahəsində informasiya infrastrukturu

subyektlərinin fəaliyyətinin koordinasiya, mövcud və yarana biləcək elektron təhlükələr barədə ölkə səviyyəsində məlumatlandırma, əhalinin və qurumların kibertəhlükəsizlik sahəsində maarifləndirilməsi funksiyalarını həyata keçirir.

Son illər ölkədə İKT-nin yüksək sürətlə inkişafı, eyni zamanda vətəndaşlar və bütövlükdə cəmiyyət tərəfindən İKT-yə olan marağın artması sosial sferanın müxtəlif sahələrində İKT vasitələrinin geniş şəkildə tətbiqi ilə nəticələnmişdir. 2014-ci il ərzində kompüterli olan ev təsərrüfatlarının ölkə üzrə bütün ev təsərrüfatlarında xüsusi çəkisi 53.2%-dən 58,3%-ə yüksəlmişdir. Ev təsərrüfatında olan kompüterlərin 56,5%-i stolüstü, 43,5%-i isə portativ kompüter olmuşdur (şək.6).

Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin İKT-dən istifadə imkanlarının yaradılması ilə əlaqədar Naxçıvan, Gəncə və Yevlax şəhərində məhdud fiziki imkanlı insanlar üçün regional informasiya mərkəzləri yaradılmışdır.

Mənbə: DSK

Şək.6. Ölkə üzrə ev təsərrüfatlarında İKT-nin tətbiqi

2014-ci ildə müxtəlif beynəlxalq qarşılıqlı səfərlər təşkil edilmiş, sərgi və konfranslarda iştirak edilmiş, ikitərəfli görüşlər keçirilmiş və respublikada bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli konfranslara ev sahibliyi etmişdir.

2-5 dekabr 2015-ci il tarixlərində Bakı şəhərində dünyanın 15 ölkəsindən 200-dən çox şirkətin məhsul və xidmətlərinin nümayiş etdirildiyi 21-ci “Bakutel - 2015” beynəlxalq telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları yubiley sərgi və konfransı keçirilmişdir.

İKT sektorunun sürətli inkişafının və sektorun inkişafına yaxından dövlət dəstəyinin nəticəsidir ki, ilbəl beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında Azərbaycan öz mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir. Dünya İqtisadi Forumunun (DİF) “Qlobal İnformasiyaTexnologiyaları 2014” hesabatında Azərbaycan 148 ölkə arasında “Şəbəkənin hazırlığı indeksi” üzrə 49 – cu yerə yüksəlmiş və “Hökumətin gələcəklə bağlı İKT sektoruna yanaşması” göstəricisi üzrə 6-cı yeri, “İKT sektorunun təbliğində hökumətin uğuru” göstəricisi üzrə 8-ci yeri tutmuşdur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “E-Hökumət Müayibəsi 2014” hesabatında Azərbaycan 193 ölkə arasında “Elektron hökumətin inkişafı indeksi” üzrə 68-ci yerə yüksəlmiş və bununla da “Yüksək elektron hökumətin inkişafı indeksi” olan ölkələr qrupuna daxil edilmişdir. DİF-in “Qlobal rəqabətlik 2014-2015” hesabatında Azərbaycan 144 ölkə arasında 38-ci yerə yüksəlməklə bu indeks üzrə MDB məkanında birinci olmuşdur. Bakı Telekommunikasiya İttifaqının “İnformasiya Cəmiyyətinin Ölçülməsi 2014” hesabatında Azərbaycan 166 ölkə arasında “İKT İnkişaf İndeksi” üzrə 64-cü yerə yüksəlmişdir.

Hal-hazırda bütün iqtisadiyyatın və dövlət idarəetməsinin bütün sahələrində elektron sənəd dövriyyəsinin tətbiqi sənədlərin hazırlanmasına və emalına, eləcə də, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə sərf olunan zamanın ixtisar olunmasına imkan verir, icra mexanizminin səviyyəsini yüksəldir, ona nəzarəti sadələşdirir, əhaliyə əməli xidmət göstərilməsini təmin edir, icra orqanları və təşkilatları arasındakı qarşılıqlı təsiri gücləndirir.

Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın genişlənməsində və sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsində yeni biliklərə əsaslanan innovasiyaların, elmtutumlu məhsulların, qabaqcıl texnologiyaların hazırlanması və istehsalatda tətbiqi üçün elmi tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin böyük rolu

danılmazdır. Son illər ərzində ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar çərçivəsində elmi müəssisələrin inkişafı, elmi tədqiqat, təcrübə-konstruktor işlərinin stimullaşdırılması, əldə olunmuş yeni elmtutumlu məhsul və yüksək texnologiyaların istehsalat müstəvisinə çıxarılması üçün əməli tədbirlər görülür. Dövlətimizin elmin inkişafına göstərdiyi diqqəti və qayğısı nəticəsində Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycanda 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası uğurla həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 12 mart tarixli Sərəncamı ilə təsdiqini tapan Azərbaycanda 2014-cü ilin “Sənaye ili” elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı mövcud elmi potensialı həmin proqram xarakterli sənədlərdə göstərilən müddəaların və tədbirlərin icrasına səfərbər edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkə iqtisadiyyatının innovasiyalara əsaslanan inkişaf yoluna çıxarılmasının ən səmərəli mexanizmi milli innovasiya sistemidir (MİS). Belə sistemlər biliklərin generasiyasının, yayılmasının və mənimsənilməsinin müasir instrumental modeli kimi çıxış edərək, müasir həyatın bütün sahələrini əhatə edən yeni məhsulların, texnologiyaların, istehsalat sahələrinin yaradılmasında, xidmətlərin göstərilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Milli innovasiya sistemi - bir tərəfdən milli sərhədlər çərçivəsində elmi biliklərin mənimsənilməsi və texnologiyaların istehsalı, kommersiya xarakterli müəssisələrin məcmusudur. Digər tərəfdən isə ölkələrin mədəni-mənəvi və siyasi xüsusiyyətlərinə, milli adət-ənənələrinə əsaslanan innovasiya proseslərinin həyata keçirilməsinə xidmət edən hüquqi-təşkilati, maliyyə və sosial xarakterli institutların kompleks sistemidir. Milli innovasiya sisteminin ayrı-ayrı elementləri artıq Azərbaycan Respublikasında da yaranmaqdadır.

MİS-in formalasmasına olan yanasma aşağıdakı əsas əlamətləri ilə səciyyələnir:

- innovasiyaya olan tələbatı və elementlərinin sıx əlaqəsini nəzərə alan innovasiya prosesinin qeyri-xətti modelinə keçid bas verir;

- innovasiya prosesləri ölkənin tarixi inkisafının iqtisadi və sosial-siyasi milli xüsusiyyətlərinin təsiri altında inkisaf edir və nəticədə MİS yeni imkanların yaranmasından asılı olaraq daima uyğunlaşır və dəyişir;
- institutlara həm qaydaların müəyyən edilməsi (norma və qanunlar), həm də kompaniya və firmaların təşkilinə böyük yer verilir;
- MİS-in əsas elementləri arasında qarşılıqlı əlaqənin forma və intensivliyinə daha çox diqqət verilir;
- MİS konsepsiyasına siyasətin və proqnozların işlənilməsində istifadə olunana bilən mexanizm kimi baxılır.

Azərbaycanın inkisaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdas kimi qlobal innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalasmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkisaf proqramının işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir.

Son illər əsaslı iqtisadi və sənaye islahatları, ardıcıl olaraq həyata keçirilən məqsədli dövlət proqramları, akkumulyasiya edilən maliyyə imkanları və geniş xarici iqtisadi əlaqələr Azərbaycanı xoş gələcək qurmaq üçün möhkəm baza ilə təmin etmişdir. Bununla belə bu gələcək uğurun əsas elementləri – yeni ideyalar yaratmaq və bu ideyaları ölkənin innovativ və uğurlu məhsulları, xidmətləri və yeni tipli şirkətləri timsalında həyata keçirmək bacarığından asılıdır. Bu, öz gücünə əmin, yeni imkanları tədqiq etmək və uğurlu həyata keçirmək istəyən yeni azərbaycanlı nəslini yetisdirmək üçün Azərbaycan dövlətinin qarşıya qoyduğu məqsədin bilavasitə təsdiqidir.

Cənab Prezident İlham Əliyev keçid dövrünün basa çatdığını elan etməklə inkisafda yeni mərhələnin başlandığını və keçən onilliklərdə problemlərin həlli üçün istifadə edilən üsul və yansmaların bu yeni, bilik və imkanlar mərhələsi üçün kifayət olmadığını göstərdi. Artıq qloballaşma erasında qabarıq büruzə verən fakt, insan və intellektual resurların, inkisafın ənənəvi dəyərləri torpaq, əmək və capital

ehtiyatlarından önə keçməsidir. Ona görə də müasir inkisaf mərhələsində yaradıcılıq, isgüzarlıq, sahibkarlıq və s. innovativ amillər əsas götürülməlidir. Akademik Ramiz Mehdiyevin göstərdiyi kimi “Təhsil və elm zəruri səviyyədə olmasa, milli inkisafın perspektivləri və Azərbaycan dövlətçiliyinin davamlı inkisafı barədə düşünməyimiz çətin olacaqdır. Bu gün askar görünür ki, Prezident İlham Əliyev qarşıdakı illərdə məhz millətin intellektual bazasının yeniləndirilməsi və genişləndirilməsi üçün inkisaf strategiyasını müəyyən edir” (mənbə: www.science.az/az/?id=1757).

Milli innovasiya sisteminin formalaşması öz-özlüyündə müxtəlif istiqamətlər üzrə–zəruri qanunverici bazanın yaradılması, elmi–texniki prioritetlərin müəyyənlənməsi, elmi- tədqiqat sektorunun idarəedilməsi, elmi–tədqiqat sektorunun maddi–texniki bazasının yenilənməsi və s. üzrə tədbirlərin reallasmasını tələb edir. Sübhəsiz ki, bu baxımdan vacib tədbirlərdən biri də elmi–tədqiqatın təskilinin inzibati–təskilati metodundan proqram–məqsədli metoduna keçididir. Belə bir keçid heç də inzibati–təskilati metodun bütövlükdə ləğvini tələb etmir və ümumiyyətlə, bu mümkün də deyil. Yəni məsələ inzibati–təskilati metodun ləğvində deyil. Məsələ bu iki metodun düzgün uzlaşdırılmasındadır. Qeyd edək ki, elmi–tədqiqatın proqram–məqsədli təskili həm müxtəlif elmi layihələrə donor təşkilatlar tərəfindən qrantlar verilməsi yolu ilə, həm konkret layihələrin birbaşa maliyyələnməsi vasitəsi ilə və s. üsullarla gerçəkləşə bilər. Ümumiyyətlə, bu yanasma hər hansı elmi təşkilatın deyil, elmi - tədqiqat layihəsinin maliyyələndirilməsini nəzərdə tutur. Buna görə də özəl sektorda aparılan elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkilat əsasında reallasdığını iddia etmək olar. Beləliklə, elmi–tədqiqat sektorunun maliyyələndirilməsi strukturu əsasında elmi -tədqiqatın proqram–məqsədli təskili vəziyyətini qiymətləndirmək olar.

Düşünürük ki, Azərbaycanda milli innovasiya sisteminin qurulması bir sıra əsas tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Burada elmi-texnoloji prioritetlərin müəyyən edilməsi və bütövlükdə iqtisadiyyatın innovasiya və yüksək texnologiyalar əsasında inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanması; innovasiya və yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadi inkişafın zəruri hüquqi-normativ əsaslarının

yaradılması (İnnovasiya fəaliyyəti haqqında AR qanuni və s.); innovasiyalara köklənən elmi-texniki fəaliyyətin birbaşa və dolayısı ilə stimullaşdırılmasının hüquqi-təşkilatı və maliyyə mexanizmlərinin yaradılması kimi tədbirləri qeyd etmək olar. Həmçinin innovasiya fəaliyyəti subyektlərinin ölkə üzrə vahid infrastrukturunun qurulması və onun bir mərkəzdən idarə olunması; elmi-texniki innovasiya müəlliflərinin əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi: innovasiya və yüksək texnologiyalar əsasında biznes strukturlarının yaradılması və inkişaf etdirilməsinin stimullaşdırılmasına hesablanmış əlavə tədbirlərin görülməsi və o cümlədən bu işin hüquqi-normativ bazasının təkmilləşdirilməsi də buraya aiddir. Sonda bu və ya digər əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində qarşımızda duran əsas vəzifə isə milli innovasiya sisteminin dünyanın global innovasiya sisteminə inteqrasiyasıdır.

Elmi İnnovasiyalar Mərkəzində cari ilin planına uyğun olaraq, milli innovasiya sisteminin yaradılması istiqamətində 4 mövzu üzrə elmi tədqiqat işi aparılır. “Respublikada innovativ texnologiyaların toplanması, təhlili, kommersiyalaşdırılması və marketinq fəaliyyətinin təşkili haqqında metodik vəsaitlərin hazırlanması”, “Elmi təşkilatların innovasiya aktivliyi: indikatorlarının təyini, təhlili, inkişafı haqqında təkliflərin hazırlanması və məlumat bazasının formalaşması”, “İnnovasiya aktivliyi məlumat bazasının formalaşması, monitorinqin keçirilməsi, inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflərin hazırlanması”, “Regional innovasiya sisteminin təşkili və səmərəli idarə edilməsi” adlı mövzular 2016-cı ilə kimi yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlərdir.

Aparılan elmi - tədqiqat işlərinin davamı olaraq “Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili” adlı monoqrafiya, “Elmi təşkilatların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə” metodika, “Информационно-аналитическое обеспечение инновационного потенциала”, “Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi”, “İnnovasiya texnologiyalarının kommersiyalaşdırılması üzrə biznes-planın işlənilməsi”, “Regional innovasiya Proqramının tərtibatı” metodikası, “Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi” dərsliyi, “Национальная инновационная система и ее информационное обеспечение: dərslik” çap edilib.

Ölkə qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha da modernləşdirilməsi və qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Müasirləşdirmə, ilk növbədə, qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə üsullarının, elmi nailiyyətlər əsasında yaradılan innovasiyaların ölkənin sosial-iqtisadi həyatına uğurlu tətbiqi ilə bağlıdır. Bunun üçün prioritet istiqamət ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi ilə yanaşı, ölkədə insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsidir. İnsan kapitalının inkişafı iqtisadiyyatın qlobal sistemə uğurlu inteqrasiyası və ölkənin beynəlxalq rəqabətdən daha effektiv faydalanması prosesində ən mühüm şərtlərdən olub, ölkənin təhsil sisteminin başlıca vəzifəsini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq şəxsə hərtərəfli bilik və bacarıqların verilməsi məqsədi ilə təhsil sisteminin institusional əsasları, infrastrukturu və insan resursları inkişaf etdirilməlidir. Təhsilin inkişafı ölkədə əhalinin rifahının yaxşılaşması, həmçinin fərdin həyatının daha yüksək səviyyədə qurulması üçün zəmin yaradır. Təhsil insanlara texnologiyaları çevik mənimsəmək, əmək bazarında layiqli yer tutmaq və ömür boyu təhsil prosesinə qoşulmaq, sağlam həyat tərzi, ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqe seçmək imkanı verir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, sürətlə modernləşən Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin insan kapitalının inkişafı çağırışlarına cavab verməsi istiqamətində yeni addımların atılmasına və ümumi təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılmasına ehtiyac vardır. Təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün təhsili idarəetmə sisteminin yenidən qurulması, bu sahədə insan resurslarının inkişaf etdirilməsi və müəllim peşəsinin nüfuzunun artırılması zəruridir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (bundan sonra – Strategiya) Azərbaycan Respublikasında, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqe tutan, səriştəli müəllim və təhsil

menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik təhsil sisteminin yaradılması üçün beş strateji istiqamətdə genişmiqyaslı tədbirləri nəzərdə tutur.

Birinci strateji istiqamət səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəlmişdir və təhsilin məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali olmaqla, bütün pillələri üzrə kurikulumların inkişafı kimi vacib hədəfi əhatə edir.

İkinci strateji istiqamət təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir və özündə təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsi, təhsilənlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını, təhsilənlərin istedadının aşkar olunması və inkişafı ilə bağlı, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlar üçün inklüziv təlim metodologiyasının yaradılmasını ehtiva edir.

Üçüncü strateji istiqamət təhsildə nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu istiqamət təhsil sistemində tənzimləmə və idarəetmənin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında müasirləşdirilməsi, təhsil müəssisələrində nəticəyönlü və şəffaf idarəetmə modelinin, təhsilin keyfiyyətinin təminatı və idarə olunması üzrə yeni məlumat və hesabat sistemlərinin yaradılması kimi hədəfləri əhatə edir.

Dördüncü strateji istiqamət müasir tələblərə uyğun və ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu istiqamət təhsil müəssisələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsaslı təlim metodologiyasına uyğun infrastrukturun yaradılması, təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması, distant təhsil, istedadlı və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün təhsil və inkişaf, yaşlıların təhsili, peşə-ixtisas və təhsil məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri göstərən regional universal mərkəzlərin, müasir təminatlı peşə-tədris

mərkəzlərinin və komplekslərinin qurulması, kampusların yaradılması kimi tədbirləri ehtiva edir.

Beşinci strateji istiqamət Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartları ilə eyni səviyyəyə uyğun təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi modelinin qurulmasıdır. Bu istiqamət, o cümlədən müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla təhsili maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini, təhsil müəssisələrinin adambaşına maliyyələşdirilməsinə keçidi, ödənişli təhsil xidmətlərinin göstərilməsinin dəstəklənməsini, Təhsilin İnkişafı Fondunun yaradılmasını nəzərdə tutur.

Müasir dövrdə elm və innovasiya təkcə ictimai inkişaf prosesi kimi deyil, eyni zamanda bəşəriyyətin təkamül prosesinin istiqaməti kimi də diqqəti cəlb edir. Deyilənlərlə əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, biliklərin istehsalı, ötürülməsi və istifadə olunması sosial iqtisadi inkişaf texnologiyasının əsasını təşkil edir. Şübhəsiz, elmi və innovasiyalı inkişafın dinamikası bilik və texnologiyaların ötürülməsinin təşkili prosesinə görə müəyyənləşdirilir. Sözügedən proses digər sözlərlə ifadə olunduqda, texnologiyaların transferi də adlandırıla bilər. Burada söhbət təkcə istehsal proseslərindən getmir. Adı çəkilən proseslərə sosial inkişaf, bazar münasibətləri, siyasi sferada idarəetmə və s. aid edilə bilər. Bu səbəbdən də yeniliklərdə təcəssüm olunmuş biliklərin ötürülməsi və istifadəsi ilə əlaqədar bütün hadisə və təzahürlərə uyğun vahid metodiki yanaşmanın tapılması məqsədəuyğun hesab oluna bilər. Digər tərəfdən isə bütün ölkələrdə sosial iqtisadi inkişaf əlaqədar mövcud şəraitin qeyri-sabitliyi də nəzərə alınmalıdır.

Bu gün hər bir şəxs tərəfindən qəbul olunmuş fakt kimi qeyd oluna bilər ki, innovasiyalı inkişaf iqtisadiyyatın optimal formalaşmasının əsası kimi çıxış edir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bu prosesin qanunauyğunluqları tam və aşkar olaraq, hələ də müəyyənləşdirilməyib. Problemin metodoloji aspektlərini araşdıran zaman məlum olur ki, burada diqqət birinci növbədə üç məqam üzərində cəmləşdirilməlidir.

Birincisi, dövlətin istifadəsində iqtisadi sistem çərçivəsində müəyyən müddətdə bəzi problemlərdən (*sosial, siyasi, istehsal xarakterli problemlər olmasından asılı*

olmayaraq) yaranan ziddiyyətlərin səmərəli həlli üçün uyğun (*münasib*) texnologiyalar olmur. İkincisi, bəzən münasib (*relevant*) texnologiyaların olmasına baxmayaraq, mövcud elmi-texniki və innovasiya potensialı onlardan səmərəli istifadə olunmasına imkan yaratmır. Üçüncüsü, relevant texnologiyaların digər ölkələrdən idxalı bəzi şəraitlərdə (*ölkə, region, sahə*) uğurla nəticələnsə də, yeni şəraitlərdə aktual problemlərin həll olunması üçün münasib olmur.

Yuxarıda göstərilən bu üç situasiya hər şeydən öncə innovasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməməsindən irəli gəlir. Bu səbəbdən də əsas məsələ təkcə cəmiyyətdə istehsal və sosial strukturun təkmilləşdirilməsindən, idarəetmədə qərar və iradələrdən asılı olaraq tənzimlənmədən ibarət deyildir. Burada əhəmiyyətli olan yeniliklərin tətbiq olunmasının sinergetik effektlərlə müşayiət olunması üçün adekvat innovasiya infrastrukturunun yaradılmasından gedir. Əks təqdirdə aktual problemlərin həlli üçün bu və ya digər texnologiyalardan istifadə olunması cəhdləri ziddiyyətlərin aradan qaldırılması ilə deyil, daha da dərinləşməsi ilə, bəzi hallarda yenilərinin yaranması ilə müşayiət oluna bilər. İqtisadiyyatın real sektorunun müəssisələri bir-biri ilə əmtəə, pul axınları, həmin axınların sürətini tənzimləyən zaman şəraiti ilə bağlıdırlar. Nəzərə almaq lazımdır ki, istehlak sferasında son məhsulun yaranması bəzən yüz lərlə təsərrüfat subyektinin qarşılıqlı əlaqəsini zəruri edir. Bütün iqtisadi sistemi əhatə edən təsərrüfat əlaqələrinin hüdud və kəmiyyətləri barədə ancaq müəyyən təsəvvürlər irəli sürmək olar.

Yuxarıda qeyd olunanlar bir daha sübut edir ki, innovasiya prosesi iqtisadi inkişaf fenomeni kimi, dünyanın dərk olunmasının dəyişikliklər vasitəsi ilə mümkün olması fikrini əsaslandırır. Eyni zamanda vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin təşkil olunması təkcə fundamental elmlər bazasında deyil, eyni zamanda tətbiqi xarakterli araşdırmalar bazasında da həyata keçirilməlidir. Bu prosesdə dövlət hadisələrin irəliyə doğru inkişaf etməsinin təminatçısı kimi çıxış edir. Respublikada innovasiya prosesinin stimullaşdırılması üçün bir sıra mexanizmlər mövcuddur.

Son 30–40 il ərzindəki elmi-texnoloji tərəqqi, innovasiyalar və modernləşmə nəticəsində praktiki bilik və vərdişlərlə zənginləşməyən, sırf nəzəri xarakter daşıyan təhsil öz fundamental əhəmiyyətini itirməkdədir. Bu baxımdan təhsilin məzmununun formalaşmasında akademik biliklərlə yanaşı, praktik bilik və bacarıqların, səriştənin vacibliyi önə çəkilir. Səriştə əldə olunmuş bilik və bacarıqları praktiki fəaliyyətdə effektiv və səmərəli tətbiq etmək qabiliyyətidir. O, şəxsin qazandığı bilik və bacarıqların konkret fəaliyyətin nəticəsinə çevrilməsini təmin edir. Səriştəyə əsaslanan təhsil sosial-iqtisadi inkişafa daha effektiv xidmət göstərir.

Təhsilin inkişafında mühüm irəliləyişlərə nail olmuş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan, yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirən və təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan müasir, fəal-interaktiv təlim metodları daha yüksək nəticələr verir. Həmin məqsədlə, davamlı olaraq mütərəqqi tədris metodlarının yaradılması və müəllimlərin səriştəsinin artırılması təhsil siyasətində mühüm yer tutur.

Təhsil sahəsində idarəetmə islahatlarının başlıca istiqamətlərini təhsil prosesinin iştirakçıları arasında münasibətlər sisteminin, eləcə də tənzimləmə orqanlarının funksiyaları, səlahiyyətləri və cavabdehliyinin dəqiq müəyyən olunması, təhsil müəssisələrinin idarəetmə səlahiyyətlərinin və təhsilin nəticələrinə görə cavabdehliyinin artırılması, fəaliyyətin monitorinqi və qiymətləndirilməsi, təhsilin keyfiyyətini ölçən göstəricilər sisteminin təkmilləşdirilməsi, təhsilin maliyyələşdirilməsinin onun keyfiyyətinə yönəldilməsi, adambaşına maliyyələşdirmə mexanizminin tətbiqi və bu zəmində stimullaşdırıcı mexanizmlərin gücləndirilməsi, habelə maliyyələşmə mənbələrinin yetərliyinin təmin edilməsi təşkil edir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən aydın olur ki, təhsildə idarəetmənin ictimailəşməsi prosesi sürətlənməkdədir.

Təhsil strategiyasının uğurla həyata keçirilməsində və təhsilin keyfiyyətinin dayanıqlı yüksəlişində maraqlı tərəflərin cəlb olunmasını təmin edən səmərəli idarəetmə mühüm rol oynayır. Bu, ilk növbədə, bütün növ təhsil müəssisələrinin müstəqilliyinin artırılmasını, valideyn, şagird, tələbə və təhsil prosesinin digər

iştirakçılarını geniş cəlb etməklə təhsil ocaqlarının idarə olunmasını, nəticəyönlü menecmentin və digər müasir idarəetmə texnologiyalarının prosesə tətbiqini tələb edir.

Qloballaşma prosesləri müxtəlif dövlətlərin təhsil sistemlərinin inteqrasiyasını şərtləndirir. Hədəflər kimi Avropa Şurası tərəfindən tövsiyə edilmiş kompetensiyalar qrupu əsas götürülür. Artan tələbə – müəllim mübadiləsi nəzərə alınaraq, təhsil standartlarının unifikasiyası məqsədi daşıyan Bolonya prosesi sürətlənir. Ali təhsildə özəl sektorun rolu tədricən güclənir, dövlət maliyyələşdirilməsi özəl sektorun maliyyəsi ilə əvəzlənir. Dövlət maliyyələşdirməsinin həcmi Almaniya, Avstriya və İtaliyada 90 faiz olduğu halda ABŞ, Avstraliya, Yaponiya və Kanadada cəmi 50–70 faiz təşkil edir.

Təhsilin idarə olunmasında başlıca problemlərdən biri təhsildə tənzimləmə, idarəetmə və nəzarət funksiyalarının dəqiq müəyyən edilməməsidir. Təhsil sistemini idarə edən orqanların səlahiyyətlərinin, funksiyalarının və məsuliyyətinin dəqiq müəyyənləşməsi, idarəetmə prosesində şəffaflığın və maraqlı tərəflərin iştirakının təmin edilməsi zəruridir.

Təhsilin maliyyələşdirilməsi mexanizmi təkmilləşdirilməli və təhsil sistemində rəqabət mühitinin inkişafını dəstəkləməlidir. Bunun üçün təhsilin bütün pillələrində adambaşına maliyyələşdirmə prinsipinin tətbiqi, səriştəyə və fəaliyyətin nəticələrinə əsaslanan əməyin ödənişi sisteminin yaradılması, maliyyələşdirmənin tədrisin keyfiyyət nəticələrinə görə müəyyən edilməsi məqsədəuyğundur.

Həyata keçirilən dövlət proqramları çərçivəsində təhsil təyinatlı yeni binalar inşa edilmiş, ümumi təhsil müəssisələrinin binaları əsaslı təmir olunmuşdur. Təhsildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi genişlənmiş, bütövlükdə təhsilin infrastrukturunu müasirləşmişdir. Bununla yanaşı, təhlillər göstərir ki, tədris prosesində müasir texnologiyalar məhdud miqyasda tətbiq edilir, bəzi hallarda isə yaradılan sistemlərdən az istifadə olunur.

Qlobal iqtisadi inkişafın tələblərinə uyğun şəkildə beynəlxalq təcrübədən istifadə təhsil prosesində müasir informasiya texnologiyalarının sürətli tətbiqini zəruri edir.

Bu sahədə mövcud problemlərdən biri Azərbaycan dilində müvafiq tətbiqi kontentin olmamasıdır.

Ümumi təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması, regionlarda təhsilin bütün pillələri üzrə, o cümlədən ali təhsil pilləsini əhatə edən yeni təhsil ocaqlarının yaradılması və inklüziv təhsilin tətbiqi kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişafına xidmət edəcəkdir.

Strategiyanın məqsədi ölkədə səriştəli təhsilverənlərə, ən yeni texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqe tutan təhsil sistemini yaratmaqdır. Azərbaycanın təhsil sistemi iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartlarına uyğun olmalıdır.

Strategiyanın reallaşdırılması təhsilin məzmununun, kadr hazırlığının, təhsili idarəetmə sisteminin və təhsil infrastrukturunun qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə və Azərbaycanın inkişaf konsepsiyasına uyğun yenidən qurulmasına imkan verərək, ölkədə biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın bərqərar olmasını, informasiya cəmiyyətinin təşəkkülünü və ölkənin davamlı inkişafını təmin edəcəkdir.

Innovasiya prosesi sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyisməklə və özünəməxsus yığım forması, xüsusi sərvət strukturu və yığım effektivliyinin xüsusi qiymətləndirmə meyarları kəsb edən yeni innovasiya yönümlü iqtisadiyyatı yaratmaqla bütün təsərrüfatçılıq sisteminin fəaliyyətində hakim rol oynamaya başlayır. Bu zaman iqtisadi artım kimi istehsalın intellektləsdirilməsi çıxış edir, yəni ÜDM artımı, əsasən, elmtutumlu məhsul və xidmətlərin buraxılısı və reallaşdırılması hesabına əldə edilir. Ümumiyyətlə, bu tipli iqtisadiyyatın maddi bazası yüksək inkisaf etmiş masınqayırma ilə keyfiyyətə istehsalın yenidən təskili ilə xarakterizə olunur ki, bunun da əsasında istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasını, informasiyalasdırılmasını və intellektləsdirilməsini təmin edən elmtutumlu sahələr dayanır. Elektronika, radiofizika, optoelektronika, lazer texnologiyaları, müasir materialsünaslıq, kimya və kataliz, müasir aviasiya və kosmonavtika sahələrində müəyyən edilən, bir sıra texnoloji və fundamental ixtiralar və kəşflər, müasir

informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi, mikro və makroelektronika sahələrində alınmış nəticələr, habelə nanotexnologiyalar elmtutumlu məhsulların yaranmasına səbəb olur. Belə məhsulların alınmasını təmin edən elmtutumlu texnologiyalardan istifadə edilməsi iqtisadi inkisafın yeni bir istiqamətinin - “İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkisafın” yaranmasına səbəb olmuşdur. İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkisaf modeli öz yüksək səmərəliliyini dünyanın inkisaf etmiş ölkələrinin timsalında sübuta yetirmişdir. Odur ki, innovasiyanın sürətləndirilməsi son onilliklərdə bir sıra yeni xüsusiyyətlər kəsb etmişdir. Bu keyfiyyət dəyişiklikləri özünü elm, texnika və istehsalın qarşılıqlı təsiri sferasında göstərir. Elmlə istehsalın qarşılıqlı təsiri bu sahədə yeni rəqabət formasının meydana gəlməsinə səbəb olur. Hal-hazırda yeni elmtutumlu texnologiyaları istehsalda mənimsəməyən müəssisələr dünya bazarlarında rəqabət apara bilmir. Deməli, müəssisələrin inkisaf strategiyasının işlənməsində nəzərə alınacaq, ən vacib şərt – elmi yeniliklərin və elmtutumlu texnologiyaların istehsala tətbiqi olmalıdır.

Qlobal meylləri ölkənin və onun iqtisadiyyatının bütün sahələrinin və ilk növbədə elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkisaf ssenarilərinin işlənməsində mütləq nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına qoşula bilməsinin mütləq şərtlərindən biri elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, yüksək texnologiyaya malik elmtutumlu istehsalın inkisafı əsasında iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulması, daha yüksəktexnologiyalı ukladə keçid sayılır.

Respublika rəhbərliyi başa düşür ki, innovasiya məsələlərinin həllində dayanmalar qəti olmaz, bu baxımdan da bu işi gündən-günə genişləndirir, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə qanunvericilik müddələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üzrə əlverişli iqtisadi və maliyyə şərtlərinin təmin olunması, daha yüksək texnologiyalara keçid üçün istehsal-texniki potensialdan istifadə və onun təkmilləşdirilməsi üzrə işləri davam etdirir. Gələcəkdə prioritetliyi saxlamaq üçün plana elmtutumlu texnologiyaların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və yüksək

texnologiyaların mənimsənilməsi, elmi kollektivlərin və alimlərin fəaliyyətinin təmini üçün əlverişli şəraiti yaratmaq da aiddir. Burada beynəlxalq təcrübəni də unutmamaq olmaz. Bu sahədə xüsusi halda ABŞ-ın təmsalında xarici ölkələrin milli innovasiya siyasəti də bizim anlamda olduğu kimidir. ABŞ-ın innovasiya inkişafı sahəsində dövlət siyasəti innovasiya sahəsində özəl sektorun fəaliyyətinin aktivləşməsinə təmin edən əlverişli şərtlərin yaranması; dünya bazarında rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi; elmi araşdırmaların nəticələrinin kommersiyalaşdırılması və innovasiya işləmələrinin stimullaşdırılması; rəqabət qabiliyyətliliyini dəstəkləmək üçün zəruri olan infrastrukturun təşkili; kvalifikasiyalı işçi qüvvəsinin formalaşması kimi məsələlərin həllinə istiqamətləndirilmişdir. Bu sahədə ABŞ-ın əldə etdiyi nailiyyətləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan hökuməti tərəfindən seçilmiş yol qabaqcıl beynəlxalq təcrübə ilə tamamilə üst-üstə düşür və yaxın gələcəkdə daha böyük nailiyyətlər qazanmağa stimula verir.

Azərbaycan özünün iqtisadi gələcəyini hələ daha da irəli aparacaqdır. Ölkəmizin dünyada mövqeləri möhkəmlənməkdə davam edir. Bu da onun gücünü gələcəkdə daha artıracaqdır. Ölkə rəhbərliyinin apardığı siyasət xalqın rifahının daha da yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir. Böhran dövründə belə Azərbaycan öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirməkdədir. Beləliklə, uzunmüddətli dayanıqlı inkişafın təmini üçün iqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni-yeni inisiativlər irəli sürmək, yeni addımlar atmaq və müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli inkişafını təmin etmək ən öndə duran vəzifələrdəndir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Son illər aparılan sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində ölkədə yüksək inkişafa nail olunmuş, əhalinin maddi rifahı xeyli yaxşılaşmış, yoxsulluğun səviyyəsi minimuma enmiş və Azərbaycan Respublikası orta gəlirli ölkələr sırasında yer tutmuşdur. Gerçəkləşdirilən islahatlar və genişmiqyaslı infrastruktur layihələri sosial-iqtisadi həyatın yenidən qurulması və davamlı inkişafı üçün şərait yaratmışdır. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində yeni innovasiyaların tətbiqi nailiyyətlərin qazanılmasında mühüm rol oynayır.

Dissertasiya işinin tədqiqi nəticəsində aşağıdakı nəticələr alınmışdır:

- İqtisadi artımın və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi innovasiyanın tətbiqinin nəticələri ilə müəyyənəlsir;
- innovasiya fəaliyyətinin effektivliyi ayrı – ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan innovasiya siyasətinin, müxtəlif innovasiya inkisafı proqramlarının bir – birini tamamlanmasını tələb edir. Belə uzlaşdırılmış fəaliyyətin təminatı isə MİS-in formalasdırılması çərçivəsində iqtisad elmində yeni innovation paradigmanı formalaşmasına səbəb olur;
- elmi – tədqiqat sferasındakı inkisaf meyllərinə baxmayaraq, hələlik ölkənin elmi -tədqiqat sektoru respublikanın innovasiya inkisafını təmin etmək baxımından tam qənaətbəxs səviyyədə deyil və bu vəziyyəti maliyyə çatışmazlığı, elm – istehsal qarşılıqlı əlaqələrinin zəifliyi, elmi-tədqiqat sferasının idarə edilməsinin tam təkmil olmaması ilə izah etmək olar. İnnovasiya layihələrinin strateji idarə olunmasının inkisaf perspektivlərini nəzərə alaraq ölkəmizdə elmi-texniki potensialla elmi və texniki nailiyyətlərin maliyyələsdirilməsinin həcmi arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması iqtisadi inkişafa müsbət təsir edə bilər. İnnovasiyaların tətbiqi və inkisafında qabaqcıl ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə milli texnoparkların, sənaye

parklarının, regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının dinamizmini artırma bilər.

Tədqiqatın aparılması zamanı aşağıdakı təkliflər formalaşmışdır:

- Ölkə iqtisadiyyatında elmi-tədqiqat sektorunun inkişafını təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən elmə və elmi-tədqiqat işlərinə ayrılan vəsaitlərin həcmnin artırılması yeni ideyaların, məhsulların, texnologiyaların işlənilib hazırlanmasını və real sektora tətbiqini genişləndirmis olar;
- elmi-texniki sahədə əməkdaşlıq, yeni bilik və texnologiyaların mübadiləsi, lisenziyaların alqı-satqısı, xarici ölkələrdə kadr hazırlığının təşkili ölkəmizin elmi və texnoloji inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;
- elmtutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsi nanotexnologiya, biotexnologiya, mikroelektronika, İKT və s. kimi sahələrdə texnoloji inkişafın beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi, bu sahələr üzrə kadrların hazırlanması gələcək perspektivdə həmin sahələrin inkişafına imkan yaradar;
- elmtutumlu məhsulların istehsalını həyata keçirən iri korporasiyaların yaradılması rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;
- yüksək keyfiyyətli korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqi innovasiya proseslərinin dinamizmini yüksəldər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏDBİYYAT SİYAHISI

1. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры // Вопросы конъюнктуры, 1925, №1, Вып.1.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. Schumpeter I. Business Cycles McGraw-Hill. – New York, 1939.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. – М. Экономика, 1995.
4. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями – М.: Экономика, 1989.
5. Лапин В.Н. Социальные аспекты управления нововведениями – Таллинн, 1981.
6. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития – М.: Владар, 1993.
7. Медынский В.Г. Инновационный менеджмент: Учебник – М. ИНФРА-М, 2002.
8. Медынский В.Г. Инновационное предпринимательство – М.: ИНФРА-М., 1997.
9. Уткин Э.А. Управление компанией . – М.: ЭКМОС, 1997.
10. Иванов М., Колупаева С., Кочетов Г. США: Управление наукой и нововведениями – М.:Наука, 1997.
11. Санто Б. Инновация как средство экономического развития – М.: Прогресс, 1991.
12. Алиев Ш.Т. Вопросы экономического роста и финансовых ресурсов Азербайджана в контексте нефтяного фактора // Финансы и кредит, 2008, №30.
13. Алиев Ш.Т. Вопросы экономического роста и финансовых ресурсов Азербайджана в контексте нефтяного фактора // Финансы и кредит, 2008, №30.

14. Алиев Ш.Т. Вопросы экономического роста и финансовых ресурсов Азербайджана в контексте нефтяного фактора // Финансы и кредит, 2008, № 30.
15. Аксенова Ж.Н. К вопросу об оценке инновационности региональной экономической системы // Проблемы современной экономики, 2010, № 1.
16. Макаров В. Контуры экономики знаний // Экономист, 2003, № 3.
17. Кочетков С.В. Оценка инновационного потенциала промышленных предприятий // Экономист, 2006, № 5.
18. Гунин В.Н., Баранчев В.П., Устинов В.А., Ляпина С.Ю. Управление инновациями: 17- модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 7. – М.: Юнити. – 1999.
19. Кортюв С.В. Инновационный потенциал и инновационная активность вузов УрФО // Университетское управление: практика и анализ. 2004. – № 1.
20. Маскайкин Е.П. Инновационный потенциал региона: сущность, структура, методика оценки и направления развития / Е.П. Маскайкин, Т.В. Арцер // Вестник ЮУрГУ. – 2009. – № 21.
21. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность. – М.: Экзамен. – 2001.
22. Бакланова Ю.О. Инновационный потенциал региона и его открытость по отношению к внешней среде // Управление экономическими системами. – 2010. – № 1.
23. Данько М. Инновационный потенциал в промышленности Украины // Экономист. – 1999. – №10.
24. Бойко И.В. Инновационная экономика: мировой опыт и Россия // Всероссийский экономический журнал «ЭКО». –2002. –№ 11.
25. Коваленко А.О. Инновационный тип развития продуктивных сил Украины // Продуктивные силы и региональная экономика: В 2 ч. – Киев: РВПС Украины РАН Украины. –2002. – Ч. 1.
26. Бездудный Ф.Ф., Смирнова Г.А., Нечаева О.Д. Сущность понятия инновация и его классификация // Инновации. 2003. - №2-3. - С. 10-18.

27. Алиев И.Г. Социально-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития аграрной отрасли в условиях глобализации / И.Г.Алиев.- Баку: Изд-во «Элм», 2007.- 400 с.
28. Иванова Н.И. Инновационная система России в глобальном контексте. Мировая экономика и международные отношения/ Н.И.Иванова.- М.,2005.- 157с.
29. Керимов М.К. Развитие Азербайджанской науки в инновационном направлении Б., 2010.
30. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1973
31. Э.Тоффлер "Третья волна", М., АСТ, 2010
32. С.Хантингтон "Третья волна". Демократизация в конце XX века. М., АСТ, 2004
33. Гурбанов Н.Г. Инновационная политика в модели экономического развития. Материалы международной конференции на тему «Азербайджанская модель национального экономического развития». – Т. IV. – Баку, 2007.
34. Назаров П.В., Горбунов А.А. Формирование фундамента долгосрочного перспективного регионального развития // Регион: политика, экономика, социология. – 2009. – №№ 1–2.
35. Надиров А. Независимость основная путь равновесного социально-экономического развития регионов. Материалы республиканского научно-практического журнала. – Баку, 2010.
36. Нуриев А.Х. Основы регионального управления. –Баку, 2007. –427 с.
37. В.В.Корнеуцук “İnformasiya iqtisadiyyatı”, dərs vəsaiti, tərcümə, Bakı, 2010.
38. Алиев Ш.Т.. Важнейшие детерминанты устойчивого развития экономики Азербайджана. –Баку: Элм, 2010. –196 с.
39. Министерство экономики Азербайджана: официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economy.gov.az>.

40. Официальный сайт Президента Азербайджана [Электронный ресурс]. –
Режим доступа: <http://www.president.az>.
41. mincom.gov.az
42. <http://www.maliyye.gov.az>

РЕЗЮМЕ

Инновации –это конечный результат научных разработок, позволяющий производить новый товар на конкретном предприятии, производство которого даст экономическую выгоду (прибыль) этому предприятию. Инновацией может быть новая технология, позволяющая улучшить качество известного товара, снижая при этом затраты на его производство. В любом случае предприятие, принявшее инновационную политику, ориентируется на конкурентную ситуацию на рынке, адекватно на нее реагирует, маневрируя всеми составляющими производственного цикла. Специалисты различают также социальную инновацию –результаты научной деятельности, направленные на улучшение жизнедеятельности, потребительской корзины населения в лице рабочих, тружеников села, служащих и других слоев населения, занимающихся общественно полезной деятельностью. В таких случаях, с целью оживления экономики остановившихся в своем развитии предприятий, отраслей, деятельности человека применяют многоэтапный механизм трансфера технологий, т.е. внедрения инновационных разработок других стран в экономику данной страны, конкретного предприятия. Трансфер технологий применим и тогда, когда собственные инновационные разработки дороже мировых.

По прорывным направлениям необходимо создать открытые национальные научно- исследовательские центры; поднять уровень оснащения академических и вузовских лабораторий, имеющих потенциал развития прорывной проблематики. Важно продвинуть систему фискальных льгот на уровне предпринимательства. Для этого нужно стимулировать затраты бизнеса на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы.

Прогнозируется, что вышеизложенные мероприятия будут способствовать усилению роли инноваций в экономическом росте Азербайджана и, следовательно, повышению его качества.

Исходя из определения последовательности этапов инновационного процесса, открывается возможность рассмотреть структуру инновационного потенциала, которую, на наш взгляд, составляют субъекты, осуществляющие научно-техническую деятельность, и субъекты, выполняющие коммерциализацию инноваций.

Проведенное исследование по поводу определения сущности и содержания инновационного потенциала, а также его структуры позволило:

- истолковать рассматриваемую экономическую категорию как совокупность ресурсов, необходимых для осуществления научно-технической деятельности, во взаимосвязи с обслуживающей инновационной инфраструктурой, деятельность которой направлена на реализацию технически осуществимых идей и их распространение во благо общества;
- выделить из состава инновационного потенциала научно-технический потенциал и инновационную структуру, а также обосновать значение данных компонентов относительно последовательности инновационного процесса и определить степень их влияния на результат инновационной деятельности;
- построить структурную модель инновационного потенциала региона, в качестве элементов которой выделены субъекты инновационной инфраструктуры, осуществляющие свою деятельность на соответствующем этапе инновационного процесса.

SUMMARY

Innovation is the end result of scientific developments, allowing producing new goods to a particular enterprise, the production of which will provide economic benefits (profits) to the enterprise. Innovation can be new technology that allows to improve the quality of a commodity, while reducing production costs. In any case, the company which has adopted an innovative policy, focused on the competitive situation in the market, adequately respond to it, maneuvering all the components of the production cycle. Experts distinguish and social innovation -Results research activities aimed at improving the livelihoods, the consumer basket of the population in the face of workers, rural workers, employees and other segments of the population engaged in socially useful activities. In such cases, in order to revive the economy stalled in the development of enterprises, industries, human activity use multistep mechanism of technology transfer, ie the introduction of innovative developments in other countries in the economy of the country, a particular company. Technology transfer is also applicable when the own innovations expensive world.

In a breakthrough areas we need to create an open national research centers; raise the level of equipment of the academic and university laboratories that have the potential of disruptive problems. It is important to promote a system of fiscal incentives to business levels. To do this, you need to encourage business expenditures on research and development work.

It is predicted that the above measures will contribute to the strengthening of the role of innovations in Azerbaijan's economic growth and, consequently, improve its quality.

Based on the definition of the sequence of stages of the innovation process, it becomes possible to consider the structure of innovation building, which, in our opinion, constitute the entities involved scientific and technical activities, and actors operating on the commercialization of innovations.

The study on the definition of the nature and content of the innovation potential, as well as its structure has allowed:

- Interpret the considered economic category as a set of resources required for the implementation of scientific and technological activities in connection with the serving of innovative infrastructure, which seeks to implement the technically feasible ideas and their distribution for the benefit of society;

- select from the innovation potential of scientific and technological potential and innovative structure, as well as to justify the value of these components with respect to the sequence of the innovation process and to determine the extent of their influence on the result of innovation;

- build a structural model of the innovation potential of the region, as the elements which marked the subjects of innovation infrastructure, carry out their activities at the appropriate stage of the innovation process.